

HADELAND

VEDLEGG
TIL SAKSLISTE
REGIONRÅDET FOR HADELAND

8.juni 2018

SAKENE 14/18-16/18

Gran
kommune

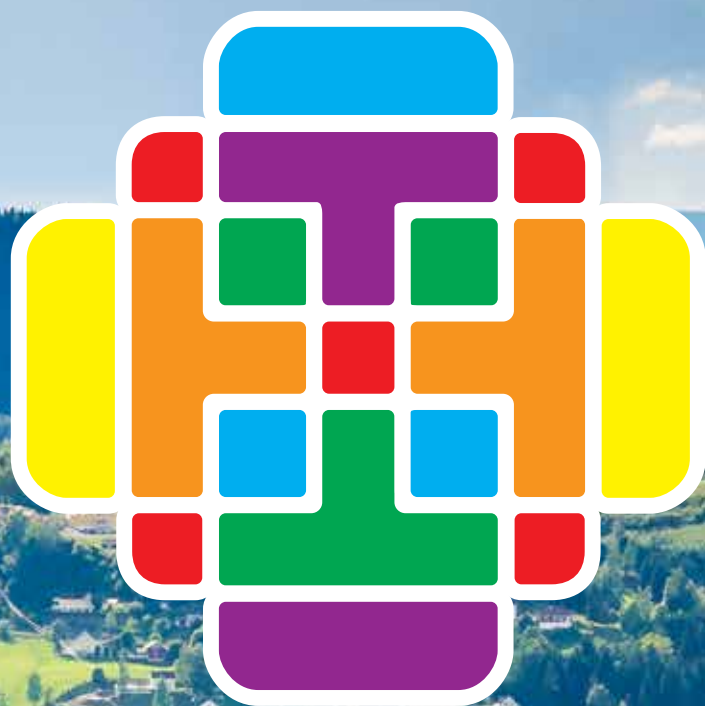
Jevnaker
kommune

Lunner
kommune

Oppland
Fylkeskommune

Modige, mangfoldige Hadeland

Handlingsplan 2018-2022 for bedre inkludering av mennesker som bryter med normer for kjønn og seksualitet

Innholdsfortegnelse

4 Forord

7 Kapittel 1 – Innledning

7 Bakgrunn og formål

9 Avgrensninger

9 Planens oppbygging

10 Kapittel 2 – Målgruppe

13 Kapittel 3 – Hadelandskommunene som arbeidsgiver

18 Kapittel 4 – Hadelandskommunene som tjenestetilbydere og tjenesteytere

20 Helsestasjon/jordmor

22 Barnehage

24 Grunnskole

26 Skolehelsetjeneste og helsestasjon for ungdom

28 PPT og barnevern

30 Idrett, kultur og frivillige organisasjoner

32 Helse- og tjenestetilbud til voksne

34 Asyl og innvandring

36 Eldre på institusjoner og mottakere av hjemmebaserte tjenester

38 Kapittel 5 – Kommunikasjon og generelt holdningsskapende arbeid

40 Vedlegg 1 – Ordliste

Forord

Likestilling, inkludering og mangfold er en forutsetning for at bygda vår skal være god å bo i for alle. Alle innbyggere uansett kjønn, kjønnsidentitet, kjønnsuttrykk, seksuell orientering, etnisitet, religiøs bakgrunn eller funksjonsnivå skal ha de samme mulighetene for å delta i samfunnet.

Denne handlingsplanen skal være et verktøy for å gjøre Hadelandskommunene til en foregangsregion når det gjelder likestilling, inkludering og mangfold. Denne handlingsplanen skal også bidra til at mennesker med ulik bakgrunn, seksuell orientering, kjønnsidentitet og kjønnsuttrykk, ressurser og behov får like muligheter og ikke blir diskriminert.

Diskriminering eller frykt for å oppleve diskriminering begrenser valg og handlingsrom. Dette er et tap for både enkeltmennesker og for Hadeland som samfunn. Mange mennesker som bryter med normer for kjønn og seksualitet opplever utfrysing, mobbing og ensomhet. De har flere helseplager og det er også flere som tar selvmord. Kommunene på Hadeland ønsker at mennesker som bryter med normer for kjønn og seksualitet skal oppleve å føle seg velkommen og som likestilte borgere. Det er ønskelig at de kan være åpne om sin seksuelle orientering, kjønnsidentitet og kjønnsuttrykk i møte med kommunene og at de som jobber med tjenesteyting møter alle med åpenhet og forståelse.

Kommunene på Hadeland ønsker også at begreper knyttet til kjønn, seksuell orientering, kjønnsidentitet eller kjønnsuttrykk ikke brukes i en negativ kontekst. Det legges derfor opp til å styrke kunnskapen om LHBT+-befolkningen på generelt grunnlag for å forebygge negative holdninger og fordommer. Et virkemiddel er eksempelvis kommunikasjon og synliggjøring gjennom bildebruk, og det er viktig at kommunene er bevisst sin bruk av illustrasjonsbilder i kommunikasjon internt og eksternt og ikke bare viser stereotypier og det normative i vårt samfunn.

Takk til alle som har deltatt i arbeidet med planen, arbeidsgruppa, folkevalgte politikere på Hadeland og Randsfjordmuseet. Takk til Anne Jorun Ballangrud fra Likestillings- og Diskrimineringsombudet, takk også til fotograf Tonje Lilleås for flotte bilder og til Henning Aschim Wien for design og utforming.

Willy Westhagen, ordfører i Gran kommune

Lars Magnussen, ordfører i Jevnaker kommune

Harald Tyrdal, ordfører i Lunner kommune

Kapittel 1 – Innledning

Bakgrunn og formål

Retten til å ikke bli diskriminert er en grunnleggende rettighet som er nedfelt både i Grunnlovens § 98, flere internasjonale konvensjoner og i nasjonalt regelverk.

Kommunen er både myndighetsutøver, tjenesteyter og arbeidsgiver og har gjennom dette et særlig ansvar for å arbeide aktivt for likestilling og hindre diskriminering på grunn av blant annet seksuell orientering, kjønnsidentitet og kjønnsuttrykk.

Av likestillings- og diskrimineringslovens § 24 følger det at offentlige myndigheter skal arbeide «aktivt, målrettet og planmessig for å oppfylle lovens mål». Det betyr at kommunen som myndighetsutøver og tjenesteyter i tillegg til å hindre diskriminering også har en plikt til å iverksette konkrete tiltak for å fremme likeverd, like muligheter og like rettigheter.

Likestillings- og diskrimineringshensyn skal integreres i all virksomhet, kommunen skal sette mål for arbeidet med å fremme likestilling og det må være klart hvor ansvaret ligger (Prop. 81 L (2016-2107) kapittel 30)¹. I tillegg til dette har kommunen som arbeidsgiver en tydelig aktivitetsplikt i § 26 i samme loven.

Rapporten *Skeiv på Bygda*² bekrefter oppfatningen om at

¹ <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/prop.-81-l-20162017/id2547420/>

² *Skeiv på Bygda* - KUN rapport 2015:2 - <http://www.kun.no/publikasjoner.html>

det kan være vanskelig å være LHBT+-person³ i rurale og mindre strøk. De negative opplevelsene fra hjemstedet er spesielt knyttet til ungdomsårene. Informantene som har opplevd mobbing, utestengning og psykiske helseplager forteller om en følelse av å være alene. Tidligere forskning viser at LHBT+-ungdom er mer utsatt for mobbing enn heterofil ungdom.

Det er utarbeidet enkelte handlingsplaner både nasjonalt og regionalt, blant annet Barne- og likestillingsdepartementets handlingsplan fra 2017⁴. Etter likelydende interpellasjoner vedtok de tre kommunestyrene i Jevnaker, Lunner og Gran i mars 2016 å lage en felles regional handlingsplan med konkrete tiltak for bedre inkludering av LHBT+-befolkningen. Hadelandskommunene er derfor blant de første mindre kommunene i Norge som har laget en plan for hvordan dette arbeidet bør foregå. Vi skal være en foregangsregion når det gjelder likestilling, inkludering og mangfold.

Tiltakene i handlingsplanen skal innlemmes i kommunens egne planer og arbeid videre. Tidspunkt for rullering av planen med evaluering av tiltak og arbeid samt innarbeiding av eventuell ny kunnskap på feltet skal fastsettes av hver kommune, senest i løpet av 2022.

Arbeidet startet opp høsten 2016 og har vært formet som et prosjekt. Det ble nedsatt en administrativ arbeidsgruppe med Vibeke Buraas Dyrnes fra regionadministrasjonen som prosjektleder. De andre medlemmene i arbeidsgruppa har vært Malin Hansen Halvorsrud og Inge Alexander Gjestvang som administrative representanter for henholdsvis Jevnaker og Gran kommune. Etter noen forsøk med politisk styringsgruppe som viste seg å ikke fungere på grunn av manglende oppmøte er arbeidet i stedet forankret hos politikerne underveis med orienteringer i kommunestyrene sommer 2017.

Prosjektgruppa har samarbeidet med foreningen FRI – foreningen for kjønns- og seksualitetsmangfold. I tillegg har det vært samarbeid med Hadeland Folkemuseum i forbindelse med arrangementet “Skeiv på bygda” 7. desember 2017 som markerte arbeidet med planen og tok opp viktige problemstillinger. Arrangementet var godt besøkt og godt dekket av avisen Hadeland. Siden dette arbeidet er et foregangsarbeid for små kommuner ble arbeidsgruppa

---

3 LHBT+-person: begrep som omfatter alle personer som er lesbiske, bifile, homofile, transpersoner eller som bryter med normer for kjønn og seksualitet. Se også ordliste Vedlegg 1.

4 <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/trygghet-mangfold-apenhet/id2505393/>

også invitert av Likestillingscenteret til å holde et innlegg om planarbeidet for en stor gruppe fra Oppland og Hedmark på Gjøvik 2. november 2017.

Avgrensninger

Det er mange grupper som opplever diskriminering og utfrysing i samfunnet, på bakgrunn av eksempelvis kjønn, religion, etnisitet og/eller funksjonsevne. I denne handlingssplanen er det fokusert på og prioritert mennesker som bryter med normer for kjønn og seksualitet. Man skal likevel være bevisst at mennesker ikke bare er "enten-eller", men også "både-og".

Begrepet interseksjonalitet brukes derfor ofte for å beskrive hvordan tilhørighet til ulike sosiale kategorier som kjønn, rase, etnisitet, religion, sosial klasse, seksuell orientering og/eller funksjonsevne samlet sett påvirker personers levekår. Når man leser og arbeider med denne planen er det viktig å være bevisst på hvordan menneskers interseksjonalitet påvirker levekår og muligheter.

Planens oppbygging

Kapitlene er bygget opp på samme måte, med mål, delmål, langsiktige og kortsiktige tiltak. De kan leses selvstendig, og tiltakene er fremhevet så det skal være lett å bruke planen som et verktøy. Noen av tiltakene er oppgaver kommunene er juridisk pålagt å gjøre. Det er lagt vekt på at tiltakene skal være enkle og økonomisk rimelige å innfri. Kommunene oppfordres likevel sterkt til å se på mulighetene for å øremerke midler til dette formålet innenfor de ulike tjenesteområdene og til konkrete tiltak som vil løfte inkluderingsarbeidet ytterligere.

Etter innledningen med bakgrunn og formål kommer et kapittel som beskriver både hvem man tenker skal bruke planen og hvem som er målgruppe. Dette kapitlet beskriver også noen ressurser/organisasjoner rundt målgruppen. Deretter er det et eget kapittel om kommunene som arbeidsgiver. Kapittel 4 er delt inn i underkapitler som beskriver ansvarsområdene kommunen har som tjenesteyter. Til slutt er det et kapittel som omhandler hvordan kommunene kan kommunisere på en måte som inkluderer bedre.

Kapittel 2 – Målgruppe

Det er kommunens ledere (for området kommunen som arbeidsgiver) og kommunens ansatte (for området kommunen som tjenesteyter) som er hovedmålgruppe med ansvar for å gjennomføre tiltakene i planen. Kommunens øvrige innbyggere og alle som jobber for bedre inkludering på Hadeland kan også ha god nytte av planen.

Handlingsplanen skal være et utgangspunkt for bedre inkludering av mennesker som bryter med normer for kjønn og seksualitet. Ofte brukes forkortelsen LHBT, som står for lesbiske, homofile, bifile og transpersoner. LHBT-begrepet beskriver dermed både betegnelser knyttet til seksuell orientering (LHB), kjønnsidentitet og kjønnsuttrykk (T). I tillegg kan også + brukes som en markør etter LHBT og vise til andre kategorier som eksempelvis interkjønnpersoner, aromantisk, panfil, aseksuell eller polyamorøs og som ikke nødvendigvis er like kjente for de som ikke identifiserer seg med en eller flere av disse kategoriene. Til tross for at man i mange sammenhenger kan omtale LHBT+-personer som en gruppe må det understrekes at det innenfor bokstavene også befinner seg et stort mangfold.

Handlingsplanen bruker samlebegrepet LHBT+ for å vise at det i tillegg til LHBT også finnes mange ulike måter å beskrive seksuell orientering, kjønnsidentitet og kjønnsuttrykk på, i tillegg til begrepet *mennesker som bryter med normer for kjønn og seksualitet*.

For mange vil noen eller flere av disse begrepene være fremmede, mens de for andre vil være en del av dagligtalen. Bakerst i handlingsplanen ligger en ordliste som samler ord og uttrykk om seksuell orientering, kjønnsidentitet og kjønnsuttrykk.

For mennesker som bryter med normer for kjønn og seksualitet finnes flere nasjonale organisasjoner. FRI – Foreningen for kjønns- og seksualitetsmangfold (tidligere *Det norske forbund av -48* og *LLH*) er Norges største LHBT+-organisasjon. FRI arbeider for likestilling og mot alle former for diskriminering av personer på bakgrunn av seksuell orientering, kjønnsidentitet og kjønnsuttrykk, både i Norge og resten av verden. Fylkes- og lokallagene jobber for at LHBT+-personer i hele landet skal ha trygge møteplasser og noen å snakke med hvis de har behov for det.

FRI Innlandet⁵ er Hedmark og Opplands fylkeslag under FRI. Fylkeslaget drives av et styre som er valgt av lagets medlemmer. Styret skal jobbe for medlemmenes beste ved å skape trygge og gode møteplasser for LHBT+-personer, å motarbeide diskriminering og trakassering i nærmiljøet, å jobbe for å endre holdninger og å gå foran som et stolt, åpent forbilde. Styret skal jobbe for å øke aktiviteten for skeive i Innlandet, og å øke synligheten av aktiviteter og tilbud som finnes for skeive i Innlandet.

Rosa kompetanse⁶ er et tiltak i regi av FRI som informerer og veileder om kjønns- og seksualitetsmangfold i offentlige virksomheter og private bedrifter. Rosa kompetanse har til nå bistått blant annet Helsedirektoratet, Bufdir, Utdanningsdirektoratet, Politidirektoratet, KLP og Accenture.

Skeiv Ungdom⁷ er FRI's ungdomsorganisasjon og retter seg mot ungdom under 30 år. Skeiv Ungdom jobber på den ene siden rettighetspolitisk for å sikre likeverdige, juridiske rettigheter for målgruppa, og på den andre siden for å skape sosiale tilbud for skeive ungdommer over hele landet. Sommerleiren Jafnaðr samler årlig rundt 200 ungdommer under 30 år til workshops, debatter og en rekke andre rusfrie aktiviteter. Skeiv Ungdom har også et normkritisk skoleprosjekt kalt Restart⁸ som henvender seg til elever i ungdomsskolen og videregående skole og består av et kurs om normer, kjønn og seksualitet.

Skeiv Verden⁹ er en selvstendig interesseorganisasjon for LHBT+-mennesker med minoritetsbakgrunn. Målet til Skeiv Verden er å være en organisasjon som yter bistand og tilbyr sosiale møteplasser hvor minoritetene utgjør en majoritet, samt å bedre levekårene til målgruppen. Skeiv Verden bistår asylsøkere som har spørsmål knyttet til muligheten for å søke beskyttelse grunnet seksuell orientering, kjønnsidentitet eller kjønnsuttrykk eller som trenger veiledning og hjelp i møte med norske utlendingsmyndigheter. Skeiv Verden jobber også med kompetansehevende tiltak rettet mot ansatte i mottak eller andre relevante institusjoner.

5 <https://foreningenfri.no/fri-innlandet/>

6 <https://foreningenfri.no/rosa-kompetanse/om-rosa-kompetanse-rik/>

7 <https://skeivungdom.no/>

8 <https://skeivungdom.no/prosjekter/restart/>

9 <https://www.skeivverden.no/>

A man with a beard and short dark hair is sitting in a blue armchair, reading a book. He is wearing a blue zip-up jacket and a brown scarf. The book he is reading has a cover with a rainbow and the word 'SKEIVT' visible. In the background, there are white bookshelves filled with books. A small, lit candle is visible in the foreground, slightly out of focus.

Kapittel 3 – Hadelands- kommunene som arbeids- giver

I underkant av 80 prosent av lesbiske og homofile opplever arbeidslivet som stort sett inkluderende. Blant bifile menn og kvinner er tallene henholdsvis 49 og 66 prosent (Ander- sen og Malterud, 2013)¹⁰. Rapporten *Skeiv på bygda* (2015) viser at det er vanskeligere å være åpen på bygda enn i de store byene.

Det skal oppleves trygt å være ansatt i Hadelandskom- munene. Målet er at alle ansatte, uansett kjønn, seksuell orientering, kjønnsidentitet og kjønnsuttrykk, skal føle seg ivaretatt og inkludert på arbeidsplassen. Samtidig er det viktig at det føles trygt å være åpen for de som ønsker det. Ansatte som bryter med normer for kjønn og seksualitet skal møtes med respekt og tillit på lik linje med alle andre. Det er først og fremst et lederansvar å sørge for at hold- ninger og verdier rundt inkludering og mangfold kommu- niseres ut, at det settes på dagsorden i ulike personalgrup- per og at det finnes systemer for varsling.

Arbeidsgiver har plikt til å forebygge trakassering på arbe- idsplassen, jf. lov om forbud mot diskriminering på grunn av seksuell orientering, kjønnsidentitet og kjønnsuttrykk kapittel 5¹¹;

«Diskriminering på grunn av seksuell orientering, kjønnsiden- titet eller kjønnsuttrykk er forbudt. Forbudet gjelder diskriminer- ing på grunn av faktisk, antatt, tidligere eller fremtidig seksuell orientering, kjønnsidentitet eller kjønnsuttrykk. Forbudet gjelder også diskriminering på grunn av seksuell orientering, kjønns- identitet eller kjønnsuttrykk til en person som den som diskrimi- neres har tilknytning til.»

Det holdningsskapende arbeidet må drives kontinuerlig og på alle nivåer blant kommunens ansatte. Kommunens ledere er rollemodeller for sine ansatte, og må ha et bevisst forhold til egne holdninger og eget verdisyn. Arbeidsgivere

---

10 [https://www.bufdir.no/lhbt/LHBT og levekar Hva sier forsk- ningen/Slik opplever lhbt personer arbeidslivet/](https://www.bufdir.no/lhbt/LHBT_og_levekar_Hva_sier_forskningen/Slik_opplever_lhbt_personer_arbeidslivet/)

11 [https://lovdata.no/dokument/NL/lov/2017-06-16-51?q=lov om forbud mot diskriminering#KAPITTEL 5](https://lovdata.no/dokument/NL/lov/2017-06-16-51?q=lov_om_forbud_mot_diskriminering#KAPITTEL_5)

må jobbe aktivt med åpenhet og inkludering på arbeidsplassen.

Hovedmål: Arbeidstakere i Hadelandskommunene skal behandles med respekt og like muligheter uavhengig av seksuell orientering, kjønnsidentitet og kjønnsuttrykk.

Delmål:

- Som ansatt i Hadelandskommunene skal det være trygt å være åpen om egen seksuell orientering, kjønnsidentitet og kjønnsuttrykk.
- Ledere i kommunen har et spesielt ansvar for å sørge for at alle ansatte er godt kjent med at Hadelandskommunene har en politikk for inkludering som også gjelder seksuell orientering, kjønnsidentitet og kjønnsuttrykk.
- Ledere skal jobbe aktivt for å fremme inkludering og åpenhet. Det er nulltoleranse for trakassering, hatefulle ytringer og nedsettende vitsing rundt ulik seksuell orientering, kjønnsidentitet og kjønnsuttrykk.
- Som arbeidstaker i Hadelandskommunene skal det oppleves trygt å varsle om kritikkverdige forhold på arbeidsplassen.

Tiltak:

- Denne handlingsplanen og annet relevant informasjonsmateriell om LHBT+-personer gjøres tilgjengelig og tas i bruk av ledere og tillitsvalgte i kommunen.
- Kommunens politikk for inkludering av LHBT+-personer gjøres kjent for nyansatte.

- Kommunen bruker et åpent språk og har en variert bildebruk som for å bidra til at arbeidsplassen oppleves som inkluderende og likeverdig.¹²
- Ledere i kommunen skal være kjent med hvilke forpliktelser de har etter likestillings- og diskrimineringsloven.
- Ledere skal ha rutine på å informere om kommunens arbeid med inkludering og mangfold både i ansettelsesprosessen (herunder intervjuer) og når nyansatte starter.
- Ledere arbeider holdningsskapende med sin personalgruppe.
- Mangfold og inkludering er tema på medarbeiderundersøkelser og -samtaler, kampanjer eller andre relevante arenaer.
- Bruke formuleringer i stillingsannonser som nevner eksempelvis følgende i tillegg til alder, kjønn, funksjonsnivå: "NN kommune er opptatt av mangfold, og vi oppfordrer derfor alle som er kvalifisert til å søke hos oss, uansett alder, kjønn, funksjonshemming, seksuell orientering, kjønnsidentitet, kjønnsuttrykk, nasjonal eller etnisk bakgrunn."
- Ansatte i kommunene skal være kjent med de interne varslingsrutinene.
- Tiltak på de enkelte tjenesteområder igangsettes, se kapittel 4.

Arbeidstakere har rett til å ikke bli diskriminert og trakassert, jf. likestillings- og diskrimineringsloven §§ 6 og 13. Forbudet gjelder alle sider av et arbeidsforhold, også i rekrutteringsprosessen. Loven forbyr også innhenting av opplysninger om seksuell orientering, kjønnsidentitet og kjønnsuttrykk i ansettelsesprosesser.

Internasjonal forskning viser at diskriminering i ansettelsesprosesser er et problem¹³. Det er derfor viktig at ledere og arbeidsgivere jobber for at alle ansatte har et LHBT+-perspektiv, som innebærer at lesbiske, homofile, bifile og transpersoner og andre som bryter med normer for kjønn og seksualitet ikke diskrimineres i ansettelsesprosesser og karriereløp.

¹² https://www.bufdir.no/lhbt/Inkluderende_praksis_Tips_og_rad/En_åpen_og_trygg_arbeidsplass/

¹³ https://www.bufdir.no/lhbt/LHBT_og_levekar_Hva_sier_forskningen/Vold_diskriminering_og_rettslig_stilling/

Det skal føles trygt å være åpen om egen seksuell orientering og/eller kjønnsuttrykk som ansatt i Hadelandskommunene. Ved å ha en bevisst og synlig personalpolitikk bidrar man til åpenhet. Arbeidsmiljøloven¹⁴ har regler om helse-, miljø- og sikkerhetsarbeid på arbeidsplassen (HMS). Det følger blant annet av lovens § 3-1 at arbeidsgiver skal sørge for systematisk HMS-arbeid på alle plan i virksomheten.

Arbeidsmiljøloven har også regler som gir arbeidstaker rett til å varsle om kritikkverdige forhold på arbeidsplassen, jf. arbeidsmiljølovens § 2A-1. Arbeidsgivere har plikt til å utarbeide rutiner for intern varslingsrutiner. Loven krever at rutinen er kjent for de ansatte. Diskriminering og trakassering er å anse som kritikkverdige forhold som arbeidstaker skal ha rett til å varsle om, og som skal omfattes av arbeidsgivers rutiner.

¹⁴ <https://lovdata.no/dokument/NL/lov/2005-06-17-62>

**Kapittel 4 –
Hadelands-
kommunene som
tjenestetilbydere og
tjenesteytere**

«Likeverdige tjenester handler ikke om å behandle alle likt, men om å ta hensyn til at folk er ulike (og) tilpasse tilbudet etter folks behov»

- Likestillings- og diskrimineringsombudet¹⁵

¹⁵ <http://www.ldo.no/forebygg/offentlige-tjenester/om-likeverdige-tjenester/Likeverdige-offentlige-tjenester/Hva-er-likeverdige-tjenester/>

Kommunen har ansvar for å tilby alle innbyggere likeverdige tjenester gjennom alle livets faser. Likebehandling er et grunnleggende prinsipp i forvaltningen og kommunenes plikt til å gi likeverdige tjenester er nedfelt i mange av lovene som regulerer kommunenes tjenesteyting. Eksempelvis er plikten til å gi likeverdige tjenester nedfelt i formålsbestemmelsen til både helse- og omsorgstjenesteloven¹⁶, sosialtjenesteloven¹⁷ og barnehageloven¹⁸. Plikten til likeverdige tjenester uavhengig av seksuell orientering, kjønnsidentitet og kjønnsuttrykk følger også av likestillings- og diskrimineringslovens¹⁹ forbud mot diskriminering og trakassering og reglene om aktivt likestillingsarbeid.

LDO spesifiserer at prinsippet om likeverdige tjenester handler om anerkjennelse av individet og dets behov. Om tilbudet ikke er tilpasset enkeltmennesker kan dette føre til at noen får et dårligere tilbud. For mennesker som bryter med normer for kjønn og seksualitet vil slik anerkjennelse og tilpasning være svært verdifullt i møte med kommunen som tjenestetilbyder.

LDO nevner seks konkrete områder for hvordan en virksomhet må jobbe for å kunne gi likeverdige tjenester; ansvarlig ledelse, reell brukerinnflytelse, kunnskap om diskriminering og hva det vil si å jobbe likeverdig, en reell tilgang til tjenesten, relevant og forståelig informasjon samt kommunikasjon som tar folk på alvor.²⁰

Under følger en oversikt over noen av tjenestene kommunene yter, og tips til hvordan man kan ivareta et mangfoldsperspektiv og sikre individuell tilpasning og likeverdig tilbud til brukeren uavhengig av seksuell orientering, kjønnsidentitet og kjønnsuttrykk. Som profesjonsutøver kjenner man eget fag og egen hverdag best og dette er derfor ingen uttømmende liste over verken tjenestetilbud, mål eller tiltak - men kan tjene som et utgangspunkt for begynnende og videre arbeid.

¹⁶ <https://lovdata.no/dokument/NL/lov/2011-06-24-30>

¹⁷ <https://lovdata.no/dokument/NL/lov/2009-12-18-131>

¹⁸ <https://lovdata.no/dokument/NL/lov/2005-06-17-64>

¹⁹ <https://lovdata.no/dokument/NL/lov/2017-06-16-51>

²⁰ <http://www.ldo.no/forebygg/offentlige-tjenester/om-likeverdige-tjenester/Likeverdige-offentlige-tjenester/Hva-er-likeverdige-tjenester/>

Helsestasjon/jordmor

Helsestasjonen er i hovedsak til for barn i alderen 0-5 år og deres foreldre, og ivaretar blant annet barnets motoriske og psykososiale utvikling i tillegg til vaksinasjon, ernæring og språkutvikling. Andre elementer helsestasjonen veileder på er foreldrerollen, samliv og samspillet innad i familien.

Ansatte ved helsestasjonen plikter i henhold til helse- og omsorgstjenesteloven²¹ å bidra til likeverd og likestilling og sikre et likeverdig tjenestetilbud hvor tilbudet er tilpasset den enkeltes behov.

Hovedmål: Alle brukere av helsestasjonen skal tilbys likestilte og likeverdige tjenester uavhengig av seksuell orientering, kjønnsidentitet og kjønnsuttrykk.

Delmål:

- På helsestasjonen blir man møtt på en likestilt og likeverdig måte uavhengig av om man er enslige, ulikekjønnede eller likekjønnede foresatte.
- På helsestasjonen blir barn møtt med aksept og forståelse uavhengig av om de har uttrykk og interesser utover tradisjonelle kjønnsroller.
- Helsestasjonens informasjonsmateriell og skjemaer har et nøytralt og inkluderende språk.

Tiltak:

- Kompetansehevingstiltaket Rosa kompetanse helse og sosial²² gjennomføres annethvert år for ansatte tilknyttet helsestasjonen.
- LHBT-senterets miniguide om inkluderende språk²³ gjennomgås på personalmøter årlig.
- De ansatte på helsestasjonen gjennomgår informasjonsmateriell og skjemaer og tilpasser disse også til enslige og likekjønnede foresatte.

²¹ <https://lovdata.no/dokument/NL/lov/2011-06-24-30>

²² <https://foreningenfri.no/rosa-kompetanse/rk-helse-og-sosial/>

²³ https://www.bufdir.no/lhbt/Inkluderende_praksis_Tips_og_rad/Miniguide_om_inkluderende_sprak/

Videre lesning:

- To mammaer og to pappaer. Intervju med en regnbuefamilie. <https://www.dn.no/magasinet/2015/06/12/2131/Livet/to-mammaer-og-to-pappaer>
- Foreldre bør få veiledning om barns naturlige seksuelle utvikling: <https://helsedirektoratet.no/retningslinjer/helsestasjons-og-skolehelsetjenesten/seksjon?Titel=helsestasjon-05-ar-3952#seksuell-utvikling:-foreldre-bør-få-veiledning-om-barns-naturlige-seksuelle-utviklingsterk-anbefaling>

Barnehage

For mange barn blir barnehagen det første møtet med et større fellesskap, og er derfor en viktig arena for utvikling og styrking av barnets selvbilde og identitet. Gjennom samhandling og samspill med barn og voksne i ulike situasjoner utvikles også selvoppfatning, selvfølelse og identitet. Lek gjør at barn blir kjent med seg selv, sine grenser, sin kropp og omgivelsene rundt dem. Utforskning av identitet og kjønnsroller kan da være en naturlig del av rollelek og dramatiseringer, og de voksne i barnehagen må være bevisste på hvordan egne forventninger og tilbakemeldinger enten styrker eller begrenser barnas utvikling.

Rammeplan for barnehager²⁴ legger føringer for barnehagens innhold og oppgaver, og barnehagens verdigrunnlag skal være tuftet på følgende mål:

- Barna skal få oppleve at det finnes mange måter å tenke, handle og leve på.
- Barnehagen skal vise hvordan alle kan lære av hverandre og fremme barnas nysgjerrighet og undring over likheter og forskjeller.
- Barnehagen skal synliggjøre et mangfold i familieformer og sørge for at alle barn får sin familie speilet i barnehagen.
- Barnehagen skal fremme likeverd og likestilling uavhengig av kjønn, funksjonsevne, seksuell orientering, kjønnsidentitet og kjønnsuttrykk, etnisitet, kultur, sosial status, språk, religion og livssyn

Hovedmål: Alle barn skal ha et trygt og godt barnehagemiljø uavhengig av barnets og foresattes seksuelle orientering, kjønnsidentitet og kjønnsuttrykk.

Delmål:

- Barn møter og blir kjent med ulike identiteter og familieformer.
- Barn blir støttet i deres utforskning av roller og identitet og kan være seg på sine egne premisser.
- Lek og/eller materiell deles ikke inn og kategoriseres

²⁴ <https://www.udir.no/laring-og-trivsel/rammeplan>

ikke etter tradisjonelle og stereotypiske kjønnsrollemønstre.

- Barnehagens ansatte møter foresatte på en likeverdig måte uavhengig av seksuell orientering, kjønnsidentitet og kjønnsuttrykk.

Tiltak:

- Kompetansehevingstiltaket Rosa kompetanse barnehage²⁵ gjennomføres i personalet annethvert år.
- LHBT-senterets miniguide om inkluderende språk²⁶ gjennomgås på personalmøter årlig.
- De ansatte i barnehagen reflekterer regelmessig over hvorvidt alle barn og familier blir møtt med åpenhet og respekt.
- De ansatte i barnehagen snakker ikke om/til barna på unødvendig kjønnsstereotypiske måter.
- De ansatte har bevissthet omkring gruppeinndeling i forbindelse med lek og hvordan leker plasseres i barnehagen.

- Barnehagen etterstreber å ha barnelitteratur og fortellinger som speiler ulike kjønnsroller og familieformer²⁷. Styrer gjennomgår utvalget årlig.

Videre lesning:

- Bufdir beskriver flere utfordringer og muligheter for arbeid med mangfold og likestilling i barnehagen her: https://www.bufdir.no/Kjønnslikestilling/Likestilling_i_praksis/Mangfold_og_likestilling_i_barnehagen/
- Tøffe guttejenter og myke jentegutter – om kjønnsroller i barnehagen: <https://www.plusstid.no/barn-og-oppvekst/foreldrerollen/kjønnsroller-og-barn/>

²⁵ <https://foreningenfri.no/rosa-kompetanse/rk-barnehage/>

²⁶ https://www.bufdir.no/lhbt/Inkluderende_praksis_Tips_og_rad/Miniguide_om_inkluderende_sprak/

²⁷ Boktips finnes på <http://www.skeivbok.no/>

Grunnskole

I grunnskolen fortsetter oppdagelsen og utforskningen av egen identitet, og barn og unge som bryter med normer for kjønn og seksualitet kan være utsatt og ekstra sårbare for mobbing og trakassering.

I Opplæringslovens § 1-1 kan vi lese at *”Opplæringa skal byggje på grunnleggjande verdiar i kristen og humanistisk arv og tradisjon, slik som respekt for menneskeverdet og naturen, på åndsfridom, nestekjærleik, tilgjeving, likeverd og solidaritet, verdiar som òg kjem til uttrykk i ulike religionar og livssyn og som er forankra i menneskerettane.”*²⁸

Opplæringslovens § 9A²⁹ sier at alle elever har rett til et godt skolemiljø som fremmer helse, trivsel og læring, og skolen skal aktivt og systematisk arbeide for å fremme et godt læringsmiljø der den enkelte eleven kan oppleve trygghet og sosial tilhørighet. For å oppfylle retten til ikke å bli mobbet på skolen, har skolen fått tydelige og omfattende plikter til å følge med, gripe inn, varsle, undersøke og sette inn tiltak.

Hovedmål: Alle elever skal ha et trygt og godt skolemiljø uavhengig av elevens eller foresattes seksuelle orientering, kjønnsidentitet og kjønnsuttrykk.

²⁸ https://lovdata.no/dokument/NL/lov/1998-07-17-61/KAPITTEL_1#KAPITTEL_1

²⁹ https://lovdata.no/dokument/NL/lov/1998-07-17-61/KAPITTEL_11#§9a-1

Delmål:

- Mangfoldsperspektivet skal prege planlegging og gjennomføring av det sosiale så vel som det faglige arbeidet ved skolen.
- Undervisningen skal på like vilkår skildre ulike seksualiteter, kjønnsidentiteter og kjønnsuttrykk.
- Alle skolens ansatte er sitt ansvar bevisst når det gjelder å fremme et godt læringsmiljø.

Tiltak:

- Kompetansehevingstiltaket Rosa kompetanse skole³⁰ gjennomføres i personalet annethvert år.
- LHBT-senterets miniguide om inkluderende språk³¹ gjennomgås på personalmøter årlig.
- Undervisningsopplegget Restart³² gjennomføres for elever på 9. trinn hvert år.
- Undervisningsopplegget Uke 6³³ gjennomføres på småtrinnet, mellomtrinnet og ungdomstrinnet årlig på de klassetrinn skolen finner hensiktsmessig.
- Skolen har oppdatert og relevant fag- og skjønnlitteratur tilgjengelig for elevene, deriblant bøker som utfordrer kjønnsroller og speiler mangfold³⁴. Skolebibliotekar gjennomgår årlig.

Videre lesning:

- Bufdirs LHBT-senter har samlet informasjon om hvordan skolene kan arbeide med LHBT+-tematikk: https://www.bufdir.no/lhbt/Inkluderende_praksis_Tips_og_rad/LHBT_skole_sant/

---

30 <https://foreningenfri.no/rosa-kompetanse/rk-skole/>

31 https://www.bufdir.no/lhbt/Inkluderende_praksis_Tips_og_rad/Miniguide_om_inkluderende_sprak/

32 <https://skeivungdom.no/prosjekter/restart/>

33 <https://sexogpolitikk.no/seksualundervisning/>

34 Boktips finnes på <http://www.skeivbok.no/>

Skolehelsetjeneste og helsestasjon for ungdom

Helsesøstre i skolen er ofte i dialog med ungdom om temaer som puberteten, seksualitet, identitet og psykisk og fysisk helse. Helsesøstrene deltar i klasseroms-/gruppeundervisning om disse temaene, men like ofte i enesamtaler med barn og ungdom som av ulike årsaker har utfordringer. Helsesøstre arbeider også gjerne på helsestasjon for ungdom, som er et gratis tilbud for ungdom mellom 13-23.

Helsesøstre har en svært viktig rolle som samtalepartner og veileder og må derfor også ha kompetanse om mulige utfordringer for barn og ungdom som bryter med normer for kjønn og seksualitet. Eksempler på dette er grensesetting, utprøving av seksualitet og seksuell helse.

Hovedmål: Barn og unge som er i kontakt med helsesøstre og helsestasjon skal få relevant hjelp og veiledning uavhengig av seksuelle orientering, kjønnsidentitet og kjønnsuttrykk.

Delmål:

- Helsesøstre har god kjennskap til seksuell identitet og seksuell helse også for ungdom som bryter med normer for kjønn og seksualitet.
- Skolehelsetjenesten er oppmerksom på mulige bakenforliggende årsaker ved alle henvendelser fra barn og ungdom.
- Skolehelsetjenesten bruker et kjønns- og legningsnøytralt språk i all formidling og kommunikasjon.
- Helsestasjon for ungdom skal kunne gi ungdommer

veiledning om seksuell helse.

- Helsesøstre har god kjennskap til aktuelle organisasjoner, nettressurser og andre aktuelle tjenester de kan opplyse om og henviser til.

Tiltak:

- Kompetansehevingstiltaket Rosa kompetanse helse og sosial³⁵ gjennomføres annethvert år for helsesøstre i skolen og eventuelt andre ansatte tilknyttet helsestasjon for ungdom.
- LHBT-senterets miniguide om inkluderende språk³⁶ gjennomgås på personalmøter årlig.

Videre lesning:

- Snakk om å være skeiv! Intervju med Ingun Wik, helsesøster på Norges eneste helsestasjon for LHBT-ungdom: <https://sykepleien.no/2011/10/snakk-om-vaere-skeiv>
- Helsedirektoratets nasjonale og faglige retningslinjer for det helsefremmende og forebyggende arbeidet i skolehelsetjenesten og på helsestasjon for ungdom: <https://helsedirektoratet.no/retningslinjer/helsestasjons-og-skolehelsetjenesten/seksjon?Tittel=skolehelsetjenesten-520-ar-10171>

---

³⁵ <https://foreningenfri.no/rosa-kompetanse/rk-helse-og-sosial/>

³⁶ https://www.bufdir.no/lhbt/Inkluderende_praksis_Tips_og_rad/Miniguide_om_inkluderende_sprak/

PPT og barnevern

Barn som er i en situasjon hvor de mottar bistand fra PPT og/eller barnevernet og som bryter normer for kjønn og seksualitet kan ofte oppleve en dobbelt sårbarhet. Utfordringer knyttet til seksualitet, kjønnsidentitet og kjønnsuttrykk kan forsterke eller være en bakenforliggende og utløsende faktor for de mer åpenbare årsakene til at barn henvises til PPT og/eller trenger bistand fra barnevernet.

Hovedmål: Barn og familier som mottar bistand fra PPT og/eller barnevern skal møtes på en tilpasset, likestilt og likeverdig måte uansett seksuell orientering, kjønnsidentitet og kjønnsuttrykk.

Delmål:

- Ansatte i PPT og barnevernet har god kjennskap til normer, kjønn, identitet og seksualitet.
- Ved fosterhjemsplassering av barn som bryter med normer for kjønn og seksualitet må barneverntjenesten i samarbeid med fosterhjemstjenesten forsikre seg om at de finner fosterhjem som ivaretar barnets beste.

Tiltak:

- Kompetansehevingstiltaket Rosa kompetanse barnevern³⁷ gjennomføres annethvert år for ansatte i barneverntjenesten.
- LHBT-senterets miniguide om inkluderende språk³⁸ gjennomgås på personalmøter årlig.
- Relevant informasjon og skjemaer gis et nøytralt og inkluderende språk. Ansvarlig leder for PPT/barnevern gjennomgår dette årlig.

³⁷ <https://foreningenfri.no/rosa-kompetanse/rk-barnevern/>

³⁸ https://www.bufdir.no/lhbt/Inkluderende_praksis_Tips_og_rad/Miniguide_om_inkluderende_sprak/

Videre lesning:

- Kartlegging av familievernets og barnevernets tjenestetilbud til lesbiske, homofile, bifile og transpersoner, kvalitativ studie fra Uni Rokkansenteret for Bufdir: https://www.bufdir.no/global/nbbf/Barnevern/LHB-TRapport_Kartlegging_av_familievernets_og_barnevernets_tjenestetilbud_til_lesbiske_homofile_bifile_og_transpersoner.pdf
- Vold mot lesbiske og homofile tenåringer (om barnevern side 38) <http://www.hioa.no/Om-HiOA/Sent-er-for-velferds-og-arbeidslivsforskning/NOVA/Publikasjonar/Rapporter/2007/Vold-mot-les-biske-og-homofile-tenaaringer>

Idrett, kultur og frivillige organisasjoner

Menneskers muligheter til å delta i organisasjons-, forenings- og lagslivet skal ikke påvirkes av deres seksualitet, kjønnsidentitet og kjønnsuttrykk. Idrettsorganisasjoner, foreninger og andre organisasjoner og lag bør ta aktiv avstand mot diskriminering, utestengelse og trakassering av mennesker som bryter med normer for kjønn og seksualitet.

Personer med leder- og eller tillitsverv i organisasjoner og foreninger har et særskilt ansvar for å ivareta medlemmer og legge til rette for god deltagelse uavhengig av seksualitet, kjønnsidentitet og kjønnsuttrykk. Holdningskapende arbeid og tydelige standpunkt mot alle former for bruk av skjellsord eller negative karakteristikk er gode virkemidler.

Hovedmål: Alle skal kunne delta i organisasjons-, forenings- og lagslivet uavhengig av seksuell orientering, kjønnsidentitet og kjønnsuttrykk.

Delmål:

- Organisasjoner, foreninger og lag har et inkluderende miljø for alle uavhengig av seksuelle orientering, kjønnsidentitet og kjønnsuttrykk.
- Organisasjoner, foreninger og lag har nulltoleranse for uttrykk, vitser og ytringer som negativt omhandler noens seksuelle orientering, kjønnsidentitet og kjønnsuttrykk.

Tiltak:

- Ledere og tillitsvalgte i idrettsorganisasjoner og -lag har årlig gjennomgang av Idrettsforbundets retningslinjer mot seksuell trakassering og overgrep.³⁹
- LHBT-senterets miniguide om inkluderende språk⁴⁰ gjennomgås med ledere og tillitsvalgte årlig.

³⁹ <https://www.idrettsforbundet.no/tema/retningslinjer/sek-suell-trakassering-og-overgrep/>

⁴⁰ https://www.bufdir.no/lhbt/Inkluderende_praksis_Tips_og_rad/Miniguide_om_inkluderende_sprak/

- Organisasjoner, foreninger og lag utarbeider og kommuniserer ut tydelige retningslinjer som viser at de inkluderer alle uavhengig av seksuell orientering, kjønnsidentitet og kjønnsuttrykk.

Videre lesning:

- Skeiv fritid og homoidrett: https://www.bufdir.no/lhbt/LHBT_og_levekar_Hva_sier_forskningen/Skeiv_fritid_og_homoidrett/
- Fotballklubben Stabæk arrangerer pride og spiller i regnbuefargede drakter: <http://www.stabak.no/nyheter/her-er-stabaeks-nye-hjemmedrakt>
- Fotballens 7 skeive bud: <https://www.fotball.no/fotballens-verdier/inkludering/kjonn-og-seksualitet/2018/fotballens-7-skeive-bud/>
- Norsk fotballforbunds sider om kjønn og seksualitet: <https://www.fotball.no/fotballens-verdier/inkludering/kjonn-og-seksualitet/>

Helse- og tjenestetilbud til voksne

Opplevd diskriminering, marginalisering og negative holdninger kan påvirke helse og levevilkår hos mennesker som bryter med normer for kjønn og seksualitet. Det er en større forekomst av helserelaterte utfordringer blant disse sammenlignet med befolkningen ellers.⁴¹

Helsetjenestetilbud til voksne gjelder både psykisk og fysisk helse, offentlig og privat. Et helsevesen som gir likeverdige tjenester må ha god kompetanse om spesielle utfordringer mennesker som bryter med normer for kjønn og seksualitet kan møte i sine liv.

Folkehelseprogrammet til Helsedirektoratet⁴² nevner miljøer preget av toleranse for variasjon og opplevelse av tilhørighet som gode indikatorer. Helsepersonell kan skape trygghet ved å være bevisste på hvordan de kommuniserer. Å kunne være åpen i møte med helsevesenet er viktig både fordi alle har rett til å være seg selv, samtidig som det kan være relevant for helse-situasjonen.

Ofte samarbeider kommunale tjenesteytere med for eksempel statlige aktører for å yte et tilbud, eksempelvis fastleger og NAV. Dette er for eksempel i situasjoner som assistert befruktning og søknad om å bli medmor, ved arbeidsledighet og utfordringer knyttet til det å være åpen i arbeidslivet. God kompetanse hos kommunale tjenesteytere vil bidra til en bedre opplevelse av tjenesten og aktuelle samarbeid for mennesker som bryter med normer for kjønn og seksualitet.

41 https://www.bufdir.no/lhbt/LHBT_og_levekar_Hva_sier_forskningen/A_levs_som_LHBT/

42 <https://helsedirektoratet.no/folkehelse/folkehelsearbeid-i-kommunen/program-for-folkehelsearbeid-i-kommunene>

Hovedmål: Brukere av offentlige og private helse- og tjenestetilbud møtes med tilpassede, likestilte og likeverdige tjenester uavhengig av seksuell orientering, kjønnsidentitet og kjønnsuttrykk.

Delmål:

- Fastleger og andre ansatte i helsevesenet har tilstrekkelig kompetanse til å møte, veilede og behandle mennesker som bryter med normer for kjønn og seksualitet.
- Kommunale tjenesteytere veileder NAV og andre relevante samarbeidsaktører i å tilpasse informasjonsmateriell og skjemaer til et nøytralt og inkluderende språk.

Tiltak:

- Kompetansehevingstiltaket Rosa kompetanse helse og sosial⁴³ gjennomføres annethvert år.
- LHBT-senterets miniguide om inkluderende språk⁴⁴ gjennomgås årlig.

Videre lesning:

- Program for folkehelsearbeid i kommunene: <https://helsedirektoratet.no/folkehelse/folkehelsearbeid-i-kommunen/program-for-folkehelsearbeid-i-kommunene>
- Seksuell helse – lokalt folkehelsearbeid: <https://helsedirektoratet.no/folkehelse/folkehelsearbeid-i-kommunen/veivisere-i-lokale-folkehelsearbeid/sek-suell-helse-lokalt-folkehelsearbeid>
- Skeiv i helse-Norge, rapport utført av Likestillings-senteret på Hamar: <http://likestillingssenteret.no/skeiv-helse-norge/>

⁴³ <https://foreningenfri.no/rosa-kompetanse/rk-helse-og-sosial/>

⁴⁴ https://www.bufdir.no/lhbt/Inkluderende_praksis_Tips_og_rad/Miniguide_om_inkluderende_sprak/

Asyl og innvandring

I områder med krig og konflikter vil spesielt minoriteter og da ofte mennesker som bryter med normer for kjønn og seksualitet være ekstra utsatt for straff, sanksjoner, forfølgelse og brudd på deres menneskerettigheter, og man må ta hensyn til et utvidet beskyttelsesbehov. De som søker beskyttelse i Norge på grunnlag av sin seksuelle orientering, kjønnsidentitet eller kjønnsuttrykk må også ivaretas ved plassering i mottak eller andre institusjoner. Mange som bryter med normer for kjønn og seksualitet opplever å bli tvunget til å skjule sin identitet i frykt for ubehagelige hendelser og sanksjoner fra sine medbeboere, til tross for at de nå befinner seg i et land med større aksept for deres situasjon.

Gjennom introduksjonsprogrammet for nyankomne flyktninger og deres familiejenforente⁴⁵ møter mange nye tenkemåter, normer, regler og lover. Det kan være store avvik mellom mulighetene for å leve åpent som LHBT+-person i hjemlandet og i Norge. De med ansvar for gjennomføring av et slikt program må sørge for å inkludere LHBT+-perspektiver i undervisningen.

Hovedmål: Som ny i Norge uansett bakgrunn skal du gjøres kjent med levekår og situasjonen for mennesker som bryter med normer for kjønn og seksualitet og gis relevant informasjon og bistand dersom du tilhører denne gruppen slik at du kan oppleve trygghet og tilhørighet.

Delmål:

- Minoritetsspråklige som bryter med normer for kjønn og seksualitet skal oppleve trygghet og gis mulighet

⁴⁵ <https://www.imdi.no/introduksjonsprogram/>

til tilhørighet og være en del av et fellesskap med likesinnede.

- Deltakere i introduksjonsprogram skal få kjennskap til relevante lover, rettigheter og annen kunnskap om det å leve som LHBT+-person i Norge i dag.

Tiltak:

- Skeiv Verden holder kompetansehevende kurs og eller foredrag for ansatte i mottak/introduksjonsprogram annethvert år.
- Asylsøkere som bryter med normer for kjønn og seksualitet og som mistenkes å ikke kunne leve åpent gis mulighet for å flytte til særskilt tilrettelagte mottak for å kunne leve ut egen identitet og ha et sosialt nettverk med likesinnede.
- Ved mistanke om fare for sanksjoner av typen tvangsekteskap, vold, æresdrap eller annet som forringer trygghet og tilhørighet basert på en persons seksuelle orientering, kjønnsidentitet eller kjønnsuttrykk skal politiet straks varsles og ved behov kontaktes Skeiv Verden for veiledning og bistand.

Videre lesning:

- Åpne rom, lukkede rom: LHBT i etniske minoritetsgrupper: <http://www.fao.no/index.php/nb/zoo-publikasjoner/fao-rapporter/item/apne-rom-lukkede-rom-lhbt-i-etniske-minoritetsgrupper-2014>
- Flere homofile får oppholdstillatelse: <http://www.utrop.no/31039>
- I løpet av ett intervju med UDI må asylsøkere bevise at de er homofile: <http://www.nattogdag.no/2016/12/homsetesten-i-lopet-av-ett-intervju-med-udi-ma-asylsokere-bevise-at-de-er-homofile/>

Eldre på institusjoner og mottakere av hjemmebaserte tjenester

Mennesker som bryter med normer for kjønn og seksualitet skal kunne leve ut også disse delene av livet i livets siste faser. Det er et viktig prinsipp å få kunne bevare egen identitet i hele livsløpet, selv om det for mange kan bety frykt og usikkerhet. For mange kan en overgang til å bli plei-etrengende bety en overgang fra åpenhet til å måtte legge skjul på deler av identiteten.

Blant dagens eldre finner vi mange som var blant de første til å leve ut sin identitet åpent og som dermed har opplevd både sykeliggjøring og kriminalisering. Omsorgsbehovet til eldre som bryter med normer for kjønn og seksualitet må ses i sammenheng med livene de har levd mer enn identiteten de har i dag. Mange opplever en fremmedgjøring og mangel på kunnskap hos helsepersonell, noe som igjen kan påvirke deres evne eller vilje til å ta imot nødvendig hjelp fra tjenesteapparatet.

Hovedmål: Eldre på institusjoner og som mottakere av hjemmebaserte tjenester skal møte et tilpasset og likeverdig tjenesteapparat uavhengig av seksualitet, kjønnsidentitet og kjønnsuttrykk.

Delmål:

- Eldre skal ha mulighet til å kunne fortsette å leve det livet de har levd og det livet de ønsker å leve også i livets siste faser.

Tiltak:

- Kompetansehevingstiltaket Rosa kompetanse helse og sosial⁴⁶ gjennomføres annethvert år for ansatte på institusjoner og i hjemmebaserte tjenester.
- LHBT-senterets miniguide om inkluderende språk⁴⁷ gjennomgås på personalmøter årlig.
- Samarbeid med FRI og andre relevante aktører for å informere om og skape møteplasser for eldre mennesker som bryter med normer for kjønn og seksualitet.

⁴⁶ <https://foreningenfri.no/rosa-kompetanse/rk-helse-og-sosial/>

⁴⁷ https://www.bufdir.no/lhbt/Inkluderende_praksis_Tips_og_rad/Miniguide_om_inkluderende_sprak/

Videre lesning:

- FRI Oslo og Akershus sin fagressurs om skeive seniorer - guide til inkluderende eldreomsorg: <https://www.frioa.no/ressurser/guide-til-inkluderende-eldreomsorg/>
- Pensjonistforbundet etablerer LHBT-nettverk: <https://www.gaysir.no/artikkel.cshtml?cid=19213>
- Åpnet nytt regnbuefarget seniortilbud: <https://www.nrk.no/ostlandssendingen/apner-nytt-regnbuefarget-seniortilbud-1.13132622>
- Helse og omsorgsbehov blant eldre lesbiske og homofile - en litteraturgjennomgang (FAFO): <http://www.faf.no/index.php/nb/zoo-publikasjoner/faf-rapporter/item/helse-og-omsorgsbehov-blant-eldre-lesbiske-og-homofile>
- Lesbisk på sykehjem - grunn til bekymring? Kvalitativ studie om hva eldre lesbiske tenker om å komme på sykehjem: https://brage.bibsys.no/xmlui/bitstream/handle/11250/2373328/Holst_Larsen.pdf?sequence=1
- Går tilbake i skapet i møtet med helsevesenet: <https://www.nrk.no/norge/xl/eldre-skeive-tilbake-i-skapet-1.13804165>

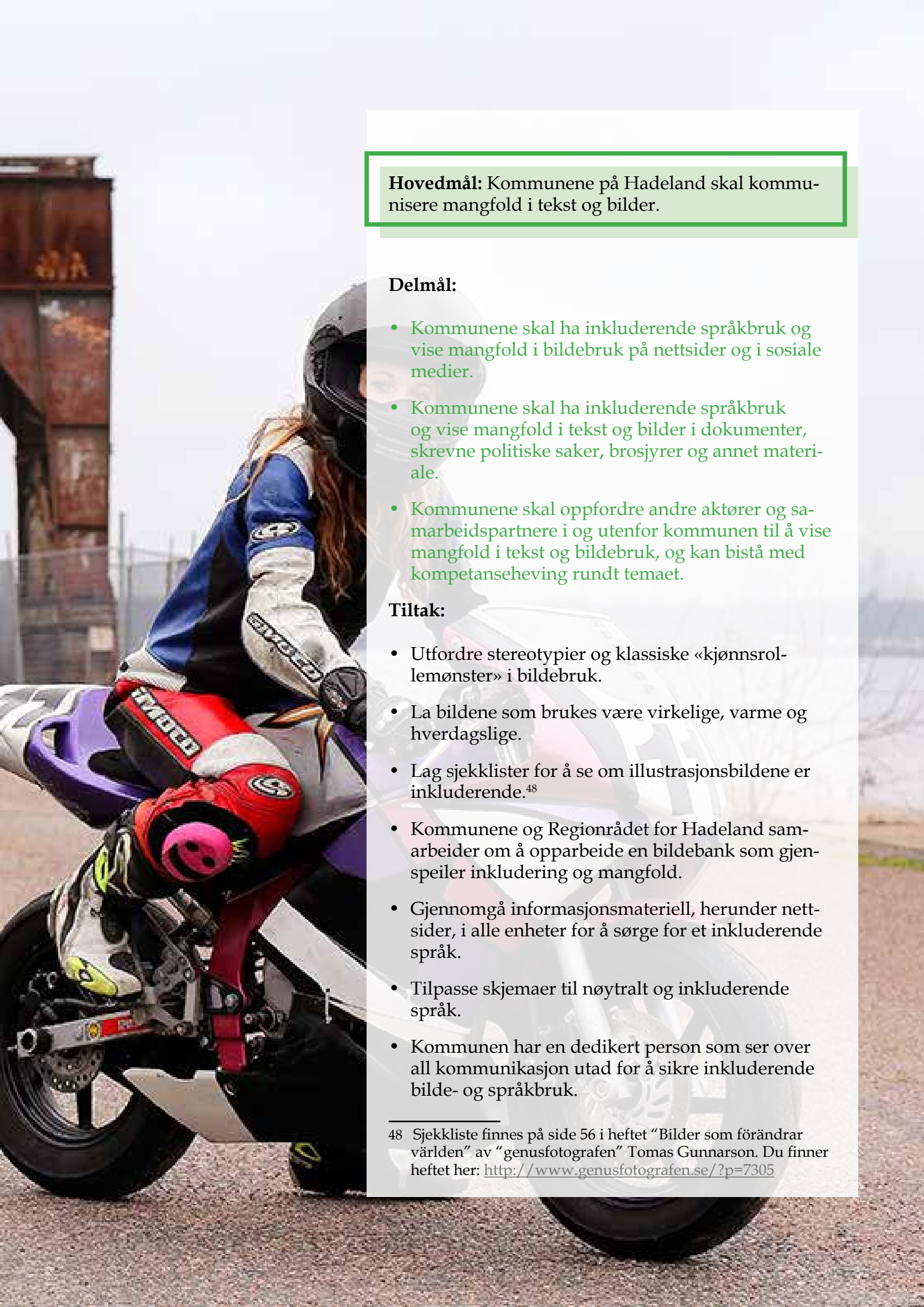
Kapittel 5 – Kommunikasjon og generelt holdnings- skapende arbeid

I vår hverdag møter vi tusentalls bilder – i avisen, i bøker, på nettsider, filmer, i sosiale medier og i brosjyrer. Mange av bildene har budskap som når oss ubevisst. Budskap om hvordan vi skal være «normale» og «riktige» barn, ungdom, kvinner og menn, hva som er passende livsstil, livsvalg, følelser og atferd basert på kjønnsstilling. I tillegg har bildene budskap om normer, hva som er en «normal» familie, hudfarge, kropp og seksuell legning i vårt samfunn – og ikke minst hvem som kan forventes å bli sjef og hvem som forventes å jobbe som vaskehjelp.

Vi i Hadelandskommunene har ansvar for å passe på at alle som bor og lever her kjenner at de har en mulighet til å utvikle seg som de selv ønsker. Bilder og kommunikasjon spiller en viktig rolle i dette arbeidet. Bilder, akkurat som forbilder, viser oss hva som er mulig. Om du aldri har sett noen som ligner deg gjøre en spesiell ting er det sannsynlig at du selv ikke kommer på tanken om å forsøke. Du kan ikke bli noen du ikke kan se.

Vi har som ansvar å vise mangfoldet på Hadeland. Alle mennesker uavhengig av kjønn, kjønnsidentitet, hudfarge, religion, funksjonsnedsettelse, seksuell legning og alder er en del av Hadelandssamfunnet – og dette skal reflekteres i kommunenes bildebruk.

Om du går inn på kommunenes nettsider eller på regionens og kommunenes sosiale medier, leter etter ledig jobb, ser etter telefonnummer til en idrettsforening eller er nytilflyttet, kjenner du deg utenfor hvis ingen av bildene som vises ser ut som eller lever som deg. Kommunikasjon og bildebruk fra kommunene og andre i vårt samfunn fremover må gjenspeile mer av mangfoldet og vise at vi er mer enn stereotypene.

Hovedmål: Kommunene på Hadeland skal kommunisere mangfold i tekst og bilder.

Delmål:

- Kommunene skal ha inkluderende språkbruk og vise mangfold i bildebruk på nettsider og i sosiale medier.
- Kommunene skal ha inkluderende språkbruk og vise mangfold i tekst og bilder i dokumenter, skrevne politiske saker, brosjyrer og annet materiale.
- Kommunene skal oppfordre andre aktører og samarbeidspartnere i og utenfor kommunen til å vise mangfold i tekst og bildebruk, og kan bistå med kompetanseheving rundt temaet.

Tiltak:

- Utfordre stereotyper og klassiske «kjønnsrollemønstre» i bildebruk.
- La bildene som brukes være virkelige, varme og hverdagslige.
- Lag sjekklister for å se om illustrasjonsbildene er inkluderende.⁴⁸
- Kommunene og Regionrådet for Hadeland samarbeider om å opparbeide en bildebank som gjenspeiler inkludering og mangfold.
- Gjennomgå informasjonsmaterieill, herunder nettsider, i alle enheter for å sørge for et inkluderende språk.
- Tilpasse skjemaer til nøytralt og inkluderende språk.
- Kommunen har en dedikert person som ser over all kommunikasjon utad for å sikre inkluderende bilde- og språkbruk.

⁴⁸ Sjekkliste finnes på side 56 i heftet "Bilder som förändrar världen" av "genusfotografen" Tomas Gunnarson. Du finner heftet her: <http://www.genusfotografen.se/?p=7305>

Vedlegg 1 – Ordliste

Oversikt over utvalgte begreper, ord og uttrykk som blir brukt i handlingsplanen. Fullstendig liste finnes her: https://www.bufdir.no/lhbt/LHBT_ordlista/

Bifil - Å være bifil handler både om praksis, tiltrekning og identitet. En bifil person tiltrekkes av eller forelsker seg i mennesker uavhengig av hvilket kjønn den andre har. Bifil som begrep, levemåte eller identitet, bryter med en forståelse om at befolkningen kan deles inn to grupper, heterofile og homofile. Bifile kan dermed oppleve usynliggjøring, ikke å bli tatt på alvor og annen diskriminering blant både heterofile og homofile.

En fordom er at det å være bifil er en forbigående fase. Det er også en utbredt misforståelse at en bifil person må ha forhold til både menn og kvinner for å være tilfreds. Siden kjønn ikke er avgjørende for de fleste bifile gir det muligheten til å føle forelskelse og tiltrekning til alle mennesker, ikke bare til mennesker med ett bestemt kjønn. Det er derfor vanlig å inkludere i begrepet bifil også det å tiltrekkes av transpersoner, og bifil kan brukes synonymt med «panfil». Både cispersoner og transpersoner kan være bifile.

Biseksuell - Biseksuell kan bety det samme som bifil. Biseksualitet brukes som begrep når det er seksualitet som er tema. Som synonym til bifil er ordet ikke lenger mye brukt fordi det å være bifil dreier seg også om identitet, følelser og samliv, ikke kun om seksualitet. Personer som er homofile, lesbiske, og heterofile kan ha biseksuell praksis uten at det får innvirkning på deres seksuelle identitet.

Cisperson - Å være cisperson/ciskjønn/cis betyr at du identifiserer deg med det biologiske kjønn du ble tildelt ved fødsel. En ciskvinne ble tildelt kjønn som kvinne ved fødsel og identifiserer seg som kvinne, og en cismann ble tildelt kjønn som mann ved fødsel og identifiserer seg som mann. Begrepet er tatt i bruk som en motsats til transperson/transkjønnet/trans, og tydeliggjør at alle har en kjønnsidentitet. Både heterofile, bifile, homofile, lesbiske og interkjønnpersoner kan være cispersoner.

Heterofil - Å være heterofil handler både om praksis, tiltrekning og identitet. En heterofil person tiltrekkes av og forelsker seg i mennesker med et annet kjønn. Det vil si at en heterofil kvinne tiltrekkes av menn og en heterofil mann tiltrekkes av kvinner.

Heterofil eller heteroseksuell orientering er den mest utbredte seksuelle orienteringen. Både cispersoner og tran-

spersoner kan være heterofile.

Heteronormativitet - Heteronormativitet betyr at heteroseksualitet og ciskjønn stort sett alltid blir tatt for gitt når mennesker møtes. Heteronormen omfatter de kulturelle og sosiale institusjoner, normer, praksiser og språk som reflekterer at samfunnet og kulturen forutsetter at alle mennesker er heterofile.

Den heteronormative seksualiteten har fokus på reproduksjon, og den heterofile kjernefamilien blir naturgitt og universell. Det gjør at lhbt-personer blir sosialt usynlig og annenrangs. I et heteronormativt samfunn er alle ikke-heterofile i minoritet og antas å være heterofile med mindre det motsatte er bevist.

Heteroseksuell - Heteroseksuell kan bety det samme som heterofil. Heteroseksualitet brukes som begrep når det er seksualitet som er tema. Som synonym til heterofil er ordet ikke lenger mye brukt, fordi det å være heterofil også dreier seg om identitet, følelser og samliv, ikke kun om seksualitet. Personer som er homofile og lesbiske kan ha heteroseksuell praksis uten at det får innvirkning på deres seksuelle identitet.

Homo - Homo er en kortform av homofil. Homo er mye brukt i dagligtale, og i sammensatte ord ("homodagene", "homoforskningen"), og oppleves av mange som mer nøytralt og ikke-støtende enn "homse".

På den annen side er "homo" et vanlig skjellsord, særlig blant unge. Bevissthet rundt bruken av ordet er derfor viktig.

Homofil - Å være homofil handler både om praksis, tiltrekning og identitet. En homofil mann eller kvinne tiltrekkes av eller forelsker seg i personer av samme kjønn. En homofil mann tiltrekkes av andre menn, mens en homofil (lesbisk) kvinne tiltrekkes av andre kvinner. Både cispersoner og transpersoner kan være homofile.

Homofobi - Homofobi er frykt for homofile og homoseksualitet, som kan gi seg uttrykk i fordommer og aggressivitet. Homofobi brukes for å beskrive negative handlinger, holdninger og ytringer rettet mot homofile og bifile i et samfunn eller i en subkultur. Homofobi kan også være et personlig trekk. Personer som selv er homofile eller bifile kan ha internalisert samfunnets homofobe holdninger, som har blitt til en frykt eller avsky for sin egen og andres seksuelle orientering.

Også innad i lhbt-miljøer kan noen ha negative holdninger til andre grupper, for eksempel kan en homofil person være negativ til bifile, eller en transperson kan være homofob.

Homoseksuell - Homoseksuell kan bety det samme som homofil. Homoseksualitet brukes som begrep når det er seksualitet som er tema. Som synonym til homofil er ordet ikke lenger mye brukt, fordi det å være homofil også dreier seg om identitet, følelser og samliv, ikke kun om seksualitet. Personer som er heterofile kan ha homoseksuell praksis uten at det får innvirkning på deres seksuelle identitet.

Homse - Homse er en slangpreget betegnelse på en homofil mann. Betegnelsen brukes i dagligtale både av homofile selv og av andre, men oppfattes av noen som negativt ladet. Vi anbefaler derfor at mer nøytrale ord som homofil eller homo brukes i stedet.

Interkjønn - Interkjønn (på engelsk: intersex) er et paraplybegrep som viser til kroppslig mangfold blant personer født med atypiske kjønnskarakteristika. Kjønnskarakteristikaene blant interkjønnpersoner utgjør en sammensetning av kromosomer, hormoner, kjønnskjerter og/eller genitalier som bryter med en binær forståelse av kvinnelige og mannlige kropp. I norsk helsepraksis er betegnelsen «usikker kroppslig/somatisk kjønnsutvikling» rådende.

Noen interkjønntilstander er synlige ved fødsel, mens andre ikke oppdages før ved pubertet eller i voksen alder. Det er grunn til å tro at en del interkjønntilstander aldri blir oppdaget.

Interkjønnpersoner i Norge har vern mot diskriminering i loven om seksuell orientering, kjønnsidentitet og kjønnsuttrykk.

Kjønnsidentitet - En persons indre opplevelse av å være kvinne, mann, både kvinne og mann eller ingen av delene. De fleste identifiserer seg med det kjønn de ble tilskrevet ved fødsel, men ikke alle.

Kjønnsinkongruens - Kjønnsinkongruens viser til en tilstand hvor en person opplever at det ikke er samsvar mellom egen kjønnsidentitet eller kjønnsuttrykk og det kjønn vedkommende ble tillagt ved fødselen.

Kjønns mangfold - Kjønns mangfold er et perspektiv som står i kontrast til tokjønnsmodellen, og handler om at

det finnes mange måter å være kvinne/ mann, gutt/ jente på, både for homofile, heterofile, lesbiske, bifile og transpersoner. Begrepet åpner også opp for at det finnes flere kjønnsidentiteter enn kvinne og mann.

Begrepet kan bidra til å skape rom for ulike kjønnsuttrykk-, preferanser og identiteter uten å kategorisere.

Kjønnsuttrykk - Et kjønnsuttrykk er den måten en person gir seg til kjenne på som enten kvinne, mann eller utenfor samfunnets tokjønnsnorm. Selv om de fleste mennesker presenterer seg i et kjønnsuttrykk som blir oppfattet som klart mannlig eller klart kvinnelig, har noen et kjønnsuttrykk som bryter med todelingen mellom mann og kvinne.

Komme ut - "Å komme ut (av skapet)" er et bilde på prosessen med fortelle omverden om sin seksuelle orientering og/eller kjønnsidentitet. Motsatt, "å leve i skapet", betyr at man skjuler sin identitet. Man kan leve i og utenfor skapet samtidig. Noen har for eksempel kommet ut overfor venner, men skjuler sin identitet overfor familie eller kolleger.

I motsetning til hva uttrykket antyder, er ikke det å komme ut noe man gjør kun en gang. Som lhbt-person administrerer man sin åpenhet, og må velge hvor åpen man skal være på ulike arenaer til enhver tid.

Late bloomers - Late bloomers – noen som kommer ut («blomstrer») som homofil, lesbisk eller bifil sent i livet. Begrepet brukes ofte om kvinner eller menn som har levd i et heterofilt forhold i mange år, kanskje fått barn, og så skiller seg for å leve ut sin kjærlighet til en av samme kjønn.

Lesbe - Lesbe er slang for lesbisk kvinne. Betegnelsen brukes i dagligtale både av lesbiske selv og av andre, men oppfattes av noen som et negativt ladet ord. Vi anbefaler derfor ikke bruk av lesbe, men heller "lesbisk".

Lesbisk - Å være lesbisk handler både om praksis, tiltrekning og identitet. En lesbisk kvinne tiltrekkes av eller forelsker seg i personer av samme kjønn, altså andre kvinner. Både cispersoner og transpersoner kan være lesbiske.

LHBT - LHBT er en forkortelse for lesbiske, homofile, bifile og transpersoner. Det brukes av myndigheter, rettighetsorganisasjoner og forskere som et samlebegrep for seksuelle minoriteter og kjønnsminoriteter. LHBT-begrepet favner både betegnelser knyttet til seksuell orientering (LHB) og kjønnsidentitet (T).

LHBT-personer - LHBT-personer/LHBT-person er et begrep som omfatter alle personer som er lesbiske, bifile, homofile, transpersoner eller skeive. Begrepet LHBT-personer kan virke mer inkluderende enn å kun bruke forkortelsen LHBT for å beskrive mennesker.

Likekjønnspar - Par som består av to kvinner eller to menn.

Regnbuefamilie - Regnbuefamilie er en fellesbetegnelse for mange ulike familiekonstellasjoner med lesbiske, bifile og homofile foreldre. Det kan bety en familie der foreldrene er av samme kjønn, men også mer alternative familieformer, for eksempel der to lesbiske og to homofile menn har bestemt seg for å være foreldre sammen, to kvinner som deler omsorgen med barnets far, eller der to menn får barn med en kvinne og alle tre skal være omsorgspersoner for barnet.

Regnbueflagg - Regnbueflagget er det internasjonale symbolet for lhbt-bevegelsen. Regnbuen står for mangfold og for synlighet. Et regnbueflagg kan signalisere at man selv er homofil, lesbisk, bifil eller transperson, og kan også brukes for å vise støtte og at man kan snakke trygt om temaer knyttet til seksuell identitet.

Seksuell identitet - Seksuell identitet handler om hvorvidt en person oppfatter og opplever seg som homofil, lesbisk, heterofil, bifil, skeiv eller noe annet.

Seksuell orientering - Seksuell orientering handler om hvem vi blir forelsket i, seksuelt tiltrukket av, og ønsker å være sammen med. De vanligste seksuelle orienteringene er heterofil, homofil, bifil og lesbisk. Noen bruker også skeiv.

Skeiv - Skeiv er en norsk oversettelse av det engelske begrepet queer. Mange bruker "skeiv" som et synonym til LHBT. For andre er «skeiv» en identitet som utfordrer og overskrider kategoriene heterofil, lesbisk, homofil og bifil, og som innebærer en kritikk av samfunnet heteronormativitet. Skeiv brukes også av personer som opplever at de ikke passer inn i samfunnets inndeling av mennesker i to kjønn.

Folk som kaller seg skeive kan ønske å utfordre forestillinger om hva som er vanlig, naturlig eller normalt (streit/straight) i samfunnet.

Trans/trans* - Trans brukes noen ganger som en samlebetegnelse for transpersoner og personer med kjønnsiden-

titetstematikk. Noen ganger brukes det en stjerne, trans*, for å vise til hele trans-spekteret og for å vise til mangfoldigheten blant mennesker som definerer seg som transpersoner.

Transe - I dagligtale er det ikke uvanlig å bruke verbet «å transe» som det å kle seg om til et annet kjønnsuttrykk. Et annet uttrykk som brukes på norsk er «å crossdresse», fra engelsk.

Transe brukes også av noen mer i dagligtale om personer med kjønnsoverskridende kjønnsuttrykk, men oppfattes som regel som et negativt ladet ord. Vi anbefaler derfor ikke bruk av ordet transe men heller trans, transkvinne, transmann, transperson, transseksuell eller transvestitt.

Transfobi - Transfobi er frykt for transpersoner og transseksualitet, som kan gi seg uttrykk i fordommer og aggressivitet. Transfobi brukes for å beskrive negative handlinger og holdninger rettet mot transpersoner og transseksuelle. Fobien kan være et trekk ved et samfunn eller i en subkultur, men kan også være et personlig trekk. Også personer som selv er trans kan ha internalisert samfunnets transfobiske holdninger, som har blitt til en frykt eller avsky for sin egen kjønnsidentitet eller kjønnsuttrykk.

Transvestitt - En person som av og til ønsker å opptre som det «motsatte» kjønn, gjennom helt eller delvis å kle seg slik. Transvestitter kan være heterofile, lesbiske, homofile eller bifile. Noen kler seg slik fordi det er en del av deres kjønnsidentitet som de vil uttrykke. Andre vil rett og slett bare ha friheten til å kle seg som de vil. For noen er det å kle seg som det «motsatte» kjønn en viktig del av deres seksualitet. Ordet transvestitt forbindes ofte med menn som kler seg som kvinner, men kan også være kvinner som kler seg som menn. Kvinner bruker oftere betegnelsen dragking eller transperson om seg selv.

Transvestitter er inkludert i paraplybegrepene transpersoner, trans, skeiv, og lhbt. Å kle seg i det annet kjønns klær kan også kalles «crossdressing» eller «å transe» (slang).

Foto:

Tonje Lilleås: side 4, 10-11, 13, 17, 18, 21, 24, 31, 32, 40

Tomas Gunnarson: side 23, 24, 37, 38-39

Bjørn Haslerud: Forside og bakside

Hadeland – nært og naturlig

SAKSBEHANDLER
Åse Bitustøl

INNVALGSTELEFON

TELEFAKS
+47 22 94 04 04
postmottak@ra.no
www.riksantikvaren.no

VÅR REF.
18/01642-5

DERES REF.

DERES DATO

ARK. Forvaltningsarkivet
351.0

VÅR DATO
25.05.2018

Oppland fylkeskommune
Postboks 988
2626 Lillehammer

v/ Tore Røbergshagen

Att:

Verdiskaping på kulturminneområdet - Solobservatoriet på Harestua - Tilskudd 2018

Riksantikvaren viser til søknad fra Solobservatoriet videresendt fra Oppland fylkeskommune 22.mai 2018, og til rapportering på bruk av fjorårets tildeling som vi finner tilfredsstillende.

Vedtak

Riksantikvaren gir med dette et tilskudd over statsbudsjettet kapittel 1429 post 77 på inntil

kr 500 000, - til Solobservatoriet på Harestua

Tilskuddet skal dekke utviklingen av aktiviteter og tiltak slik de er beskrevet i søknaden.

Begrunnelse

Solobservatoriet på Harestua har hatt internasjonal betydning for forskning og militære interesser. Vi ser at det er store muligheter til å fortsette den gode utviklingen av Solobservatoriet til læringsarena og opplevelse også i framtida.

Vilkår

Vi stiller følgende vilkår:

1. Tilskuddet gis under forutsetning av at prosjektet blir fullfinansiert.
2. Pengene vil bli utbetalt til Oppland fylkeskommune som følger prosjektet, og bidrar med kompetanse i utviklingen av tiltakene.
3. Ved behov for større justeringer av budsjett eller endring av tiltak eller aktiviteter, skal det sendes melding til Riksantikvaren og fylkeskommune, jf. vedlagte retningslinjer.
4. Prosjektet sender rapport med regnskap til Riksantikvaren innen 1. februar 2018. Rapporteringsskjema er vedlagt.

Utbetaling av tilskuddet

I henhold til økonomiinstruks for staten skal tilskuddsbeløp utbetales etter hvert som mottakeren har behov for å få dekke de aktuelle utgiftene.

Tilskuddsmottaker må senest sende skriftlig utbetalingsanmodning til Riksantikvaren innen utløpet av oktober måned. Utbetalingsanmodning må angi hvem som skal være mottaker, hvilket kontonummer utbetalingen skal skje til og må være underskrevet av prosjektansvarlig.

Klageadgang

Vedtaket kan påklages til Klima - og miljødepartementet innen tre uker (jfr. forvaltningsloven §§ 28 og 29). En evt. klage skal stiles til klageinstansen, men sendes til Riksantikvaren innen tre uker etter at dette brevet er mottatt.

Etter klagefristens utløp anses vedtaket om tilskudd med tilhørende vilkår som akseptert av tilskuddsmottaker.

Vi håper å kunne ta turen til Solobservatoriet og med selvsyn se hvordan midlene som er bevilget de siste årene er brukt. Takk for invitasjonen til dette!

Ta gjerne kontakt med oss ved behov.

Vennlig hilsen

Linda Veiby (e.f.)
seksjonssjef

Åse Bitustøl
seniorrådgiver

Brevet er elektronisk godkjent uten underskrift

Vedlegg: 2

Kopi til: Hanne Grimstveit, Oppland fylkeskommune, Postboks 988, 2626 Lillehammer/
Vegard Lundby Rekaa, Tycho Brahe Instituttet Solobservatoriet, Postboks 41, 2716 HARESTUA

<i>Prosjektnavn</i>		<i>Tilskuddsmottaker</i>		<i>Tilskuddsnumm er</i>
Solobservatoriet på Harestua, en kvalitetsopplevelse for enda flere		Tycho Brahe Instituttet AS		180099
<i>Kapittel/post</i>	<i>RA-konto</i>	<i>Koststed</i>	<i>Prosjekt</i>	<i>Innsats</i>
142977	8719	32	000	0000
<i>Tilskudd</i>	<i>Utbetaling</i>	<i>Bankkonto</i>	<i>Merknad</i>	
Kr 500.000,-				

RETNINGSLINJER OG VILKÅR FOR TILSKUDD FRA STATSBUDSJETTET KAP. 1429 POST 71-79

Det er en forutsetning for utbetaling av tilskudd at arbeidene/tiltaket/prosjektet gjennomføres som beskrevet i tilskuddsbrevet og at disse retningslinjer og vilkår følges.

Informasjonsplikt

Tilskuddsmottaker plikter å underrette Riksantikvaren/fylkeskommunen/Sametinget skriftlig dersom noen av forutsetningene for prosjektet endrer seg.

Endringer i fremdrift eller andre uforutsette forhold skal varsles så tidlig som mulig, og prosjektplan justeres i samråd med tilskuddsgiver.

Det må søkes om å omdisponere tilskuddsmidler til andre deler av prosjektet eller andre tiltak enn det er gitt tilskudd til. En søknad om omdisponering må sendes Riksantikvaren/fylkeskommunen/Sametinget før tiltaket iverksettes.

Forsikring

Bygninger, anlegg og fartøy som mottar tilskudd skal være forsikret.

I særlige tilfeller kan Riksantikvaren/fylkeskommunen/Sametinget frafalle kravet om forsikring etter en enkel søknad.

Om klage og aksept

Tilskuddsbrevet er et enkeltvedtak og kan påklages etter forvaltningsloven § 28.

Klagefristen er tre uker. Dersom det ikke påklages, regnes vilkårene for tilskuddet som akseptert.

Tilskuddet er tidsbegrenset

Tilskuddet er gitt for inneværende år.

Tilskuddet kan overføres til neste år etter søknad. Søknad sendes tidligst mulig og senest innen 1. november. Etter utløpet av år to bortfaller tilskuddet.

Anskaffelser

Betaling av varer og tjenester.

Alle betalinger av varer og tjenester skal skje via bank.

Større utstyr bør leies. Dersom det er mest lønnsomt å kjøpe utstyr, kan det gjøres etter nærmere avtale med Riksantikvaren/fylkeskommunen/Sametinget.

Utbetaling

Utbetaling av tilskudd skal skje i henhold til vedtak om tilskudd.

Utbetaling av tilskudd til **større anskaffelser** skjer på bakgrunn av utbetalingsanmodning fra tilskuddsmottaker. Anmodningen skal inneholde dokumentasjon på at arbeidene/tiltaket/prosjektet er igangsatt eller utført. Utbetalingen skjer så nær oppgjørstidspunktet som mulig.

Utbetaling av tilskudd til **driften av en virksomhet** utbetales kvartalsvis etter en statusrapportering til Riksantikvaren/fylkeskommunen/Sametinget.

Utbetaling av tilskudd til **lønn** utbetales så nær tidspunktet for lønnsutbetaling som mulig. Riksantikvaren/fylkeskommunen/Sametinget forbeholder seg retten til å holde tilbake hele eller deler av tilskuddsbeløpet inntil sluttregnskap og rapport er mottatt.

Rapport og regnskap

Etter at prosjektet er avsluttet, skal det sendes regnskap og sluttrapport innen fristen som er angitt i vedtaket om tilskudd.

Rapporten skal inneholde relevant dokumentasjon som klart viser hvordan arbeidene/tiltaket/prosjektet er gjennomført og om målene er nådd. Se tilskuddsbrevet for nærmere informasjon om krav til rapportering. Rapporten skal inneholde opplysninger om samlet finansiering spesifisert på:

- Riksantikvaren eller fylkeskommunen (kap. 1429 postene 70, 71, 72, 73, 74, 75, 77 og 79).
- Andre departement eller direktorat.
- Tilskudd fra kommunen, eller andre tilskudd fra fylkeskommunen.
- Annen finansiering (spesifisert).
- Egeninnsats/egen finansiering.

Revisjon

Dersom tilskuddsmottaker er tilknyttet revisor, og tilskuddet er **kr 300 000 eller høyere** skal tilskuddsmottaker også sende inn revidert årsregnskap. Regnskapet skal være signert av tilskuddsmottaker, evt. ved styret.

Det kreves også en **særattestasjon** fra revisor på prosjektrengskap og evt. timelister knyttet til arbeidet/tiltaket/prosjektet.

Unntatt fra dette kravet er institusjoner/organisasjoner som benytter kommunerevisjon eller annet offentlig revisjonsorgan.

Dersom tilskuddsmottaker ikke er tilknyttet revisor og mottar tilskudd på **kr 300 000 eller høyere**, kan Riksantikvaren/fylkeskommunen/Sametinget likevel kreve en særattestasjon fra revisor. Dette kravet vil i så fall fremgå av tilskuddsbrevet.

Dersom tilskuddet er **under kr 300 000** skal tilskuddsmottaker sende inn en regnskapsoversikt for arbeidet/tiltaket/prosjektet. Regnskapsoversikten skal være signert av tilskuddsmottaker, evt. ved styret.

Riksantikvaren/fylkeskommunen/Sametinget kan uavhengig beløpsgrenser kreve at det sendes inn kopier av regnskapsbilag.

En særattestasjon av prosjektrengskapet og evt. timelister bør inneholde følgende elementer:

- Overskrift som viser tilskuddsordningens navn, samt kapittel og post i statsbudsjettet.
- Angivelse av mottaker av særattestasjonen (Riksantikvaren/fylkeskommunen/Sametinget).
- Angivelse av hvilke opplysninger som i dette tilfeller skal attesteres og i hvilken dokumentasjon opplysningene framgår.
- En presis angivelse av hvilke kontrollhandlinger som er utført.
- Formuleringer som oppsummerer revisors utførte kontrollhandlinger.
- Angivelse av sted, dato, revisor og eventuelt revisorfirmas navn.

Nærmere retningslinjer for dette finnes i Finansdepartementets veileder:

https://www.regjeringen.no/globalassets/upload/fin/vedlegg/okstyring/veileder_etablering_og_forvaltning_av_tilskuddsordninger.pdf under pkt. 5.8 *Bruk av revisorattestasjon*

Tilbakebetaling

Riksantikvaren/fylkeskommunen/Sametinget tar forbehold om at tilskuddet kan bli krevet tilbakebetalt, helt eller delvis, dersom mottaker gir uriktige opplysninger.

Dette gjelder også dersom kostnadene viser seg å bli lavere enn budsjettet i søknaden, eller dersom tiltaket ikke blir gjennomført etter forutsetningene.

Bevilgningsreglementet

Under henvisning til Bevilgningsreglementets § 10 gjør vi oppmerksom på at Riksantikvaren/fylkeskommunen/Sametinget har adgang til å føre kontroll med at tilskuddet brukes etter forutsetningene. Riksrevisjonen har tilsvarende kontrolladgang hjemlet i lov om Riksrevisjonen av 7. mai 2004 § 12.

Søknad om tilskudd til verdiskapningsarbeid på kulturminneområdet 2018 (Kap. 1429 post 77)

Beskrivelse av prosjektet

1.1. Navn på prosjektet:

Solobservatoriet på Harestua, en kvalitetsopplevelse for enda flere.

1.2. Geografisk virkeområde

Østlandet og nærliggende områder

1.3. Prosjekttype: Forprosjekt, hovedprosjekt eller delprosjekt

Delprosjekt

1.4. Prosjekteier, prosjektleder og rapporteringsansvarlig

Tycho Brahe Instituttet AS v/daglig leder Vegard Lundby Rekaa

1.5. Kontaktopplysninger

Pb.41, 2716 Harestua, tlf. 61323031, vegard@solobservatoriet.no

1.6. Vedlegg

Ingen

2. Mål, organisering og forankring

2.1. Hovedmål og delmål for prosjektet

Legge til rette for utbedret adkomst til området og i de fredete kulturminnene for Solobservatoriets besøkende, samt sikre og bedre forholdene og opplevelsen der hvor gjester skal oppholde seg.

2.2. Organisering

Tycho Brahe Instituttet AS har drevet Solobservatoriet på Harestua fra 2009. Gjennom tildeling av omsøkte midler vil vi få anledning til å organisere og legge til rette for en utvidet besøksaktivitet, markedsføring og formidling av de fredete kulturminnene. Vi har også et ønske om at historien for de forskjellige fredete kulturminnene blir arkivert og lagret mtp en gjennomgang av historiker el..

2.3. Forankring i lokale og regionale utviklingsplaner og strategier

Kompetanse og næringsatsing er vedtatte satsingsområder for alle tre Hadelandskommunene gjennom regionalt plan for Hadeland. Regionrådet har prosjektet forankret gjennom regional handlingsplan. Vi vil forankre vårt prosjekt iht. til disse planene.

3. Prosjektprosessen

3.1. Kort beskrivelse av prosesser, aktiviteter og tiltak med framdriftsplan

Detaljert beskrivelse av punktene finnes i vedlegget «Tiltaksbeskrivelse...». I dette avsnitt finnes titler for innsatsområdene i søknaden og når vi planlegger å gjennomføre de.

- a) Merking og videreutvikling av natursti fra togstasjonen: juni - august
- b) Sikring og tilrettelegging for besøk i Soltårnet: april-mai
- c) Oppgradering av infrastruktur til snørrydding: juni - august
- d) ENØK-tiltak i undervisning- og overnattingsbygg: april - juni
- e) Utvikling og utplassering av nye utstillinger: april - juni
- f) Arkivering, sortering og digitalisering av historisk materiell: august-oktober
- g) Diverse administrasjon og utviklingsarbeid: løpende

3.2. Samarbeid med andre aktører og opplegg for medvirkning

Følgende aktører bidrar med kompetanse og frivillig arbeid der dette er mulig i tiltakene beskrevet i innsatsområdene:

- Solobservatoriet venneforening: arkivering, historisk materiell, håndtering av teknisk utstyr
- Bo Andersen og Torben Leifsen (Norsk Romsenter, Universitetet i Oslo): håndtering av teknisk utstyr
- Oddbjørn Engvold: arkivering, historisk materiell, håndtering av teknisk utstyr
- Norsk Astronomisk Selskap / Oslo Amatørastronomers Forening: håndtering av teknisk utstyr, utvikling av undervisningsopplegg med teleskoper,

3.3. Suksessfaktorer og særlige utfordringer

Solobservatoriet er allerede et fantastisk anlegg. Alle som har besøkt det har fått se med egne øyne at de anlegget har å by på er unikt og forteller en spennende akademisk, teknologisk og regional historie. Historiene og opplevelsene er foreløpig sterkt knyttet opp til fagpersonene som følger gjestene gjennom anlegget. En viktig suksessfaktor ved verdiskapningsprosjektet 2018 ved Solobservatoriet er å gjøre større deler av anlegget mer tilgjengelig også når de utforsker anlegget selv. Dette fordrer tiltak for sikring av byggene innendørs, merking av stien utendørs, bedre håndtering av snø vinterstid, bedre forhold for varme og inneklime, utvikling av utstillinger og demonstrasjoner i rom som foreløpig står ledig, bedre merking av eksisterende utstillinger og presentasjoner av original forskning gjort ved Solobservatoriet.

4. Resultater og effekter (forventet måloppnåelse)

4.1. Verdiskaping: Forventede resultater og effekter (økonomiske, miljømessige, sosiale, kulturelle)

Bedret tilgang til anlegget, sikring for ferdsel i de tekniske kulturminnene, adkomst og forhold for overnattende. Solobservatoriets drives i dag som et besøksenter og utbedringer av dette slag vil ha positive ringvirkninger for helhetsopplevelsen til våre besøkende og styrke grunnlaget for videre drift.

4.2. Kulturminner: Forventede resultater og effekter for kulturminner, kulturmiljøer og landskap og forvaltningen av dem

Solobservatoriets beliggenhet gjør at tilsyn, vedlikehold og stell med våre omgivelser er minst like viktig som stell og tilsyn med bygningsmassen. Et slikt tilsyn hever opplevelsen besøkende får av de tekniske kulturminnene, samtidig som det bidrar til en grunnleggende og høyst nødvendig form for vedlikehold. Det arbeides også for en søknad om rammetillatelse for nybygg ved Solobservatoriet, ref. Reguleringsplanene som ble godkjent i 2015 av Kommunen, Fylkesmannen og Miljøverndepartementet. Byggeplanene ivaretar hensynet til det tekniske kulturminnene og omgivelsene.

5. Kunnskapsutvikling og læring

5.1. Læringspotensial og læringsmål

Våre fredete kulturminner har et unikt læringspotensiale ettersom teknologien fra 50-tallet er åpen og lett tilgjengelig for Solobservatoriets besøkende. Videre gir kulturminnene en innblikk i hvordan teknologien og vår forståelse av verdensrommet har utviklet seg siden 50-tallet, og hvilken betydning forskningen ved Solobservatoriet har hatt for Norge i etterkrigstiden.

5.2. Opplegg for dokumentasjon, evaluering og formidling av prosesser og resultater, her under kriterier og indikatorer for resultatdokumentasjon

Prosjektet deles opp i målbare delprosjekter. Iløpet av høsten 2018 gjennomføres en grundig evaluering av tiltakene og grad av måloppnåelsen til hvert innsatsområde.

5.3. Eventuell forskningsinnsats e.l. som knyttes til prosjektet

Flere forskningsprosjekter er per i dag i full drift ved Solobservatoriet på Harestua: Kartlegging av gasser i vår atmosfære vha spredt og direkte sollys, seismiske målinger i regi av Universitetet i Oslo og nettjenesten voksenlia.net, kartlegging av meteoraktivitet over Sør-Norge. De første av disse er historisk meget viktige, da de viderefører den originale forskningsaktiviteten ved at de bruker solstråling i sine målinger. Den ene av disse, som styres av Chalmers Tekniska Högskole i Gøteborg v/professor Johan Mellqvist, er av spesielt stor betydning for nå- og fremtidens klimaforskning, da deres måleinstrumenter på Harestua har en unikt viktig plassering ift. Globale vindsystemer. Ifm. Dokumentering av historisk materiale som ble gjort i 2017, har vi også fått innblikk i solforskningen som er gjort på Harestua og hvilket enestående bidrag dette historiske anlegget har hatt for internasjonal forskning på solaktivitet.

6. Økonomi (bruk tabellene nedenfor)

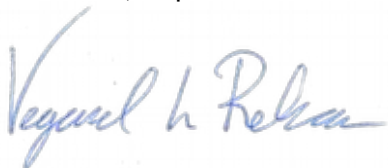
6.1 Finansiering av prosjektet			
Finansiering		1000 kr	Status for tilskuddet mv
a)	Riksantikvaren, post 77 - søknadsbeløp	500	Innvilget via statsbudsj. for 2018
b)	Regionrådet for Hadeland	100	Søknad sendt
c)	Oppland fylkeskommune	200	Søknad sendt
d)	Lunner kommune	200	Søknad sendt
SUM		500	

6.2 Budsjett fordelt på innsatsområder		
Innsatsområder		1000 kr
a)	Merking og tilrettelegging av natursti	55
b)	Sikring og tilrettelegging i soltårnet	165
c)	Oppgr. Infrastruktur til snørydding	65
d)	ENØK-tiltak i underv.- og overn.bygg	105
e)	Utvikling og utplassering av nye utstillinger	385
f)	Arkiv. og digitalisering av hist. materiale	100
g)	Div. Administrasjon og utviklingsarbeid	125
SUM		1000

Lønnskostnader er beskrevet i eget vedlegg «Tiltaksbeskrivelse» hvor innsatsområdene er beskrevet i detalj. Her fremgår tydelig hvor mye arbeidstid som er satt til hvert tiltak og hvilke lønnsutgifter dette tilsvarer.

6.3 Egen arbeidsinnsats i timer		
Eier, institusjon, forening, dugnad		Timer
a)	Egeninnsats eier	100
b)	Solobservatoriets venneforening	200
c)	Norsk Astronomisk Selskap	100
d)	Oslo Amatørastronomisk Forening	100
SUM		500

Harestua, 3.april 2018

Vegard Lundby Rekaa

Daglig leder, Tycho Brahe Instituttet AS
Solobservatoriet på Harestua

Regionrådet for Hadeland
v/Sigmund Hagen
sigmund.hagen@gran.kommune.no

Harestua, 12.april 2018

Tycho Brahe Instituttet AS
Solobservatoriet
Postboks 41
2716 Harestua

Søknad om regionalt bidrag ifm tilskudd til verdiskapningsarbeid ved Solobservatoriet 2018

Viser til statsbudsjettet for 2018 hvor Solobservatoriet v/Tycho Brahe Instituttet AS er tildelt en bevilgning på kr. 500.000,- til verdiskapning ifm de tekniske kulturminnene. Bevilgningen er tildelt via Riksantikvarens post 77 og forutsetter at regionale offentlige aktører deltar i et spleiselag, hvor summen av Riksantikvarens og de regionale bidrag blir kr. 1.000.000,-.

Vi søker herved Regionrådet for Hadeland om en bevilgning på kr. 100.000,- til dette formål, som imøtekommer statsbudsjettpostens krav om regionale bidrag og bidrar til økt verdiskapning ved Solobservatoriet. Tilsvarende søknader er sendt til Lunner kommune (kr. 200.000,-) og Oppland Fylkeskommune (kr. 200.000,-). Vedlagt til denne søknaden er søknaden som vi sender til Riksantikvaren, hvor dere finner budsjett, finansieringsplan og beskrivelse av de planlagte tiltakene.

Harestua, 12.april 2018

Vegard Lundby Rekaa
Daglig leder, Tycho Brahe Instituttet AS
Solobservatoriet

Rapport - Detaljert tiltaksbeskrivelse og regnskap

Verdiskapningsprosjekt 2017 - Solobservatoriet

Bevilgninger tildelt over statsbudsjettet via Riksantikvaren (post 77, kap. 1429) med regionale matchingmidler fra Regionrådet for Hadeland, Oppland Fylkeskommune og Lunner kommune.

Først av alt ønsker vi å takke alle bidragsyterne som har stilt opp med midler og dermed gjort det mulig å realisere dette prosjektet. Bidragsyterne er:

- Riksantikvaren og Fylkeskonservatoren i Oppland,
- Regionrådet for Hadeland,
- Oppland Fylkeskommune v/regionalenheten og
- Lunner kommune

Det har vært givende for oss i Tycho Brahe Instituttet AS som står for driften av Solobservatoriet å kunne konsentrere oss om et så konstruktivt og verdifullt arbeide som disse bevilgningene her ble gitt til. I dette dokumentet beskriver vi i detalj hva bevilgningene er brukt til, hvilke resultater tiltakene har hatt for de tekniske kulturminnene ved Solobservatoriet og hvordan tiltakene som er beskrevet her knyttes til budsjettpostene som var oppgitt i søknaden.

Siden noen forutsetninger endret seg underveis i arbeidet med verdiskapningsprosjektet, har dette bidratt til små endringer i hvilke tiltak som til syvende og sist ble gjennomført ift våre forventninger når vi skrev søknaden. Disse forutsetningene er kommunisert fortløpende med Oppland Fylkeskommune. Arbeidet med verdiskapningsprosjektet har også vært lærerikt og at vi i flere sammenhenger oppdaget underveis hvilke tiltak som hadde størst effekt. Enkelte planlagte tiltakt var det ikke mulig å fullføre innen utløpet av året, da våre leverandører ikke rakk å levere arbeidet før jul/nyttår 2017. Vi har av den grunn tatt med de utgiftene som har forløpt i 2017.

Denne rapporten inneholder en beskrivelse av de tiltakene som er gjennomført og hvordan disse har hatt en effekt på publikums tilgang på de tenkiske kulturminnene, hvordan de har bedret forholdene for besøkene og lagt til rette for utvidet drift og aktivitet ved Solobservatoriet. Vedlagt til denne rapporten finnes også prosjektrengskapet ført av vårt regnskapsbyrå Økonomi og Konsulent-service på Harestua, som dokumenterer alle direkte utlegg, samt de lønnskostnader som er beskrevet i prosjektet. Dersom der er spørsmål til noe innhold i denne rapporten, ber vi om at dere tar kontakt med undertegnede.

Harestua 23. februar 2018

Vegard Lundby Rekaa

Daglig leder, Solobservatoriet

Epost: vegard@solobservatoriet.no Tlf.: 61323031

SKAPTE VERDIER

I verdiskapningsprosjektet 2017 har gitt Solobservatoriet flere muligheter for fremtiden:

Vi har gjort Solobservatoriet kjent i nye miljøer og blant flere

At Solobservatoriet er et sted besøkende setter stor pris på, og har stor glede av å få oppleve, er det ingen tvil om. Våre gjester skryter av opplevelsene de har hatt og beskriver stedet som unikt spennende. Allikevel er det mange som ikke kjenner til Solobservatoriets potensiale. Dette gjelder skoler, almenheten men kanskje spesielt bedrifter og andre næringer som ikke ser hvordan Solobservatoriet som et besøksted og opplevelsessenter er relevant for dem.

Mange tror Solobservatoriet enten er forbeholdt forskere eller at det faktisk ble lagt ned i 2007 (da Universitetet truet med å rive hele anlegget ifm. avvikling av sin drift). I verdiskapningsprosjektet 2017 har vi jobbet målrettet opp mot skoleverket, almenheten, næringslivet og reiselivet hvor vi har gjort de tekniske kulturminnene og det aktivitetstilbudet vi har i tilknytning til disse kjent, for på den måten gjøre de mer brukt og tilgjengelig for folk. Vi har tatt i bruk klassiske virkemidler som markedsføring i sosiale medier, tilstedeværelse på messer, trykksaker, mm. Disse tiltakene har gitt den responsen vi ventet og for første gang i Solobservatoriets historie hadde vi sommeren 2017 «Sommeråpent», som var et tilbud primært til alle familiene med sommerfri som ønsket å være turister på østlandet.

Vi har også jobbet aktivt opp mot ledelsen i flere store og små bedrifter, knyttet kontakter og vekket deres interesse for Solobservatoriet som et ressurscenter for fag, et opplevelsessenter til hygge og læring, samt et egnet sted til bruk i fagseminarer. Vi har også etablert kontakt med Glitre Energi som har hatt initiativ til å sponse kurs ved Solobservatoriet med tanke på å rekruttere unge til å velge realfagsstudier senere i livet.

Vi har formidlet og sikret historiske arkiver og fotografier

Solobservatoriets bidrag til det norske samfunn, den internasjonale forskningen og til hele det akademiske Norge er betydelig! Flere originale dokumenter som beskriver planleggings- og byggefasen til Solobservatoriet, driftsperiodene og avviklingen av stedet som et forskningssenter er sikret iløpet av verdiskapningsprosjektet og utvalgte dokumenter fra denne samlingen er gjennomgått og tatt med i observatoriets forelesninger og omvisningsmanus.

Disse tiltakene beriker utviklingsarbeidet, så vel som undervisningsaktiviteten som foregår ved Solobservatoriet. Vi er nå istand til å i større detalj enn før fremlegge for besøkende hvilke teknologiske og akademiske bidrag Solobservatoriet har kommet med, og hvordan disse har formet vår kunnskap om verdensrommet, jorden og den teknologien vi omgir oss av idag.

Samtidig har vi oppnådd noe spesielt viktig: Vi har sikret oss det aller meste skrevne materiale som finnes om Solobservatoriet. Det neste steget i et slikt arbeide vil være å gjennomgå hele arkivet for å konsentrere innholdet til notater av en overkommelig størrelse.

Profesjonalisering og videreutvikling av undervisningsopplegg

Solobservatoriet markedsfører seg selv på å ha et unikt tilbud, hvor en praktisk anvendelse av naturen står i fokus. Her er de tekniske kulturminnene ved Solobservatoriet av enormt stor betydning, da disse tilgjengeliggjør verdensrommet for våre besøkende på en helt unik måte. Derfor er det også helt nødvendig å stadig holde seg oppdatert med faget, læreplanene og hvordan disse kan anskueliggjøres i og med det historiske anlegget.

Dette arbeidet har vi hatt anledning til å gjøre med verdiskapningsmidlene som vi fikk i 2017. Disse oppleggene er ikke noe som kan skrives, legges ved i en rapport eller gjengis på annet vis enn å oppleve de selv. Vi inviterer dermed alle bidragsytere til verdiskapningsprosjektet 2017: Riksantikvaren, Fylkeskonservatoren i Oppland, Lunner Kommune og Regionrådet for Hadeland å komme til Solobservatoriet hvor de får oppleve den formidlingen av kunnskap, historie og teknologi som finnes i Solobservatoriet. Kontakt undertegnede for en avtale.

Oppgradering av bygg og materiell

Når man besøker et sted er det mye som skal stemme for at opplevelsen skal være god, og ofte kan det være de små tingene man ellers ikke tenker på som kan gjøre den store forskjellen. En slik beskrivelse gjelder også i aller høyeste grad for overnattende gjester og gjester som spiser sine måltider hos oss, så vel som å overvære foredrag og omvisninger i tilhørende bygg og i kulturminnene.

Flere rom har fått oppgraderinger og dermed har vi løftet kvaliteten på helhetsinntrykket vår gjester har. Samtidig har vi økt kapasiteten for besøkende i inngangsparti og i soverom, samt lagt til rette for enklere og rimeligere drift ved å samle plass nok til én hel skoleklasse i ett

overnattingsbygg. Vi har kvalitetsikret og kalibrert det tekniske utstyret i soltårnet og dermed sørger for langt bedre bildeklaritet enn hva var tidligere. Vi har etterisolert, fjernet skadedyr og tettet lekkasjer rundt vinduer. Vi har kjøpt ny rentbrennende vedovn som vil spare oss store fyringskostnader vinterstid. Vi har stelt med uteområdet, ryddet og tilrettelagt for besøksaktivitet og for vinteren som uten slike forberedelser kan by på store utfordringer når snømengdene blir betydelige. Vi har impregnerert lavvuen og dermed sikret at den får stå på Solobservatoriet i flere år til.

BUDSJETT OG REGNSKAP

6.2 Prosjektutgifter		Budsjett	Regnskap	Differanse
		1000 kr	1000 kr	1000 kr
a)	Lønn til prosjektansatte -herav egeninnsats: 79 dagsverk	230	188	-52
b)	Prosjektadministrasjon -herav egeninnsats: 69 dagsverk	230	173	-58
c)	Markedsføring -herav egeninnsats: 40 dagsverk	100	146	+46
d)	Historienedskrivning -herav egeninnsats: 38 dagsverk	100	95	-5
e)	Oppgradering av bygg og materiell -herav egeninnsats: dagsverk	200	200	0
f)	Annen konsulentbistand -herav egeninnsats: 0 dagsverk	100	89	-11
g)	Regnskapsføring -herav egeninnsats: 0 dagsverk	40	63	+23
h)	Konsulentbistand (Lunner kommune) -herav egeninnsats: 0 dagsverk	0	50	+50
SUM		1000	1005	+5

Utgifter forbundet med egeninnsats er en betydelig del av dette prosjektet, og summeres her til 258 dagsverk og en tilsvarende total lønnskostnad på kr.647.500,-. Viser til prosjektrengskap som er levert av vårt regnskapskontor for videre dokumentasjon på denne posten. Egeninnsats var å foretrekke over innleide håndverkere, da endel av oppgavene krevde innsikt i hvordan teleskopene virket.

Beskrivelse av tiltak og tilknytning til budsjettposter

De påfølgende overskriftene er hentet fra den originale listen med tiltak i vår søknad for verdiskapningsprosjektet 2017. Hver overskrift er etterfulgt av dens tilhørighet til budsjettpostene, beskrivelse av tiltak og hva disse tiltakene har betydd for de tekniske kulturminnene og forutsetningene for økt / bedre tilrettelagt besøksvirksomhet.

1. Mulighetsstudium for bruk av kulturminnene
2. Detaljplanlegging
3. Innhente historiske data
4. Bearbeide historiske data
5. Utvikle brukermanualer for de tekniske kulturminnene
6. Profesjonalisering av formidlingsopplegg
7. Opprustning av undervisningbygg
8. Markedsføring
9. Evaluering og rapportering

1. Mulighetsstudium for bruk av kulturminnene

Ressurser knyttet til budsjettposter:

- b) Prosjektadministrasjon
- f) Annen konsulentbistand

Tiltak

- Egeninnsats: Kartlegging av nye bruksområder, langsiktige mål ved utvikling av Solobservatoriet
- Egeninnsats: Bidrag til forprosjekt til ifm den planlagte byggesaken ved Solobservatoriet, med spesiell fokus på de tekniske kulturminnenes rolle i framtiden
- Konsulentbidrag: Arbeid for forankring av Solobservatoriet som en institusjon for skoleverket og almenheten, opp mot støttespillere i det politiske og i næring. Spesielt nevnes Glitre Energi som samarbeidspartner, forberedelser og etterarbeid til workshop for det lokale næringslivet på Hadeland, etablert kontakt med større bedrifter som Nammo og lokale reiselivsaktører
- Møtevirksomhet/egeninnsats: Dialog med tidl. eier Universitetet i Oslo om tettere samarbeid, ettersom vi forvalter universitetshistorie som er av stor betydning for det norske astronomiske miljøet.

2. Detaljplanlegging

Ressurser knyttet til budsjettposter:

- b) Prosjektadministrasjon

Tiltak

- Full gjennomgang av de tekniske kulturminnene og deres funksjon ifm besøksaktiviteten per 1.1.2017
- Kartlegging av begrensinger og forslag til tiltak som vil ha en positiv effekt, gjennom å tillate flere besøkende, gi de besøkende en bedre besøksopplevelse eller tiltak som tillater at vi gjennomfører nye typer arrangement

3. og 4. Innhenting og bearbeiding av historiske data

Ressurser knyttet til budsjettposter:

- d) Historienedskrivning

Tiltak

- Innhenting av dokumenter og tegninger som er lagret i Observatoriet i Oslo (UiO)
- Sortering og gjennomgang av materiale hentet tidligere år fra Inst. for Teor. Astrofysikk (UiO)
- Gjennomgang av forskningsartikler fra Solobservatoriet levert av prof. em. Oddbjørn Engvold som var sjef for observatoriet på 70-tallet.
- Teknisk gjennomgang av soltårnets tilstand og funksjon med adm.dir. Bo Andersen fra Norsk Romsenter og Torben Leifsen v/UiO som var de siste tekniske ansatte fram til forskningen ble nedlagt på 80-tallet
- Intervjuer med overnevnte tidl. tekniske ansatte, lagring og tilrettelegging for senere bruk når Solobservatoriets historiebøker skal skrives
- Sortering, kontrollering, scanning/digital lagring og tilgjengeligjering av originalt billedmateriale i dias-format ved Solobservatoriet. Disse bildene gir en bortimot komplett fotografisk historiedokumentasjon av driften ved Solobservatoriet og har vært betydelig arbeide å gjennomgå pga. Antall bilder vi besitter. Disse bildene er nå sortert, lagret digitalt og enkelt tilgjengelig for bruk.
- Gjennomgang, arkivering, sortering og lagring av tekster og bøker lagret lokalt
- Innhenting av informasjon om original solfotograferingsfilter (Lyot-filter) og arbeid for å få hentet dette til Solobservatoriet fra et midlertidig lager i USA.

5. Utvikle brukermanualer for de tekniske kulturminnene

Ressurser knyttet til budsjettposter:

- a) Lønn til prosjektansatte

Tiltak

- Under veiledning av Bo Andersen og Torben Leifsen (ref. avsn. «3. og 4. Innhenting av historiske data») er flere detaljer ved driften, funksjon og måten teleskopet betjenes kartlagt og dokumentert skriftlig.

6. Profesjonalisering av formidlingsopplegg

Ressurser knyttet til budsjettposter:

- a) Lønn til prosjektansatte

Tiltak

- Videreutviklet eldre foredrag til dagens standard, samt utviklet nye foredrag om astronomi basert på forespørsel og nye hendelser i verdensrommet
- Inkludert materiale fra det historiske arkivet vi har opparbeidet oss i foredrag og i manus for omvisning, som dokumenterer og beskriver original forskning gjort ved Solobservatoriet.
- Tilrettelagt med egne fremvisningsrom for utvalgte eksperimenter av lysfenomener og forskningsmetoder som ble brukt ved Solobservatoriet

7. Opprustning av undervisningbygg

Ressurser knyttet til budsjettposter:

- e) Oppgradering av bygg inkl materiell

Tiltak (egeninnsats):

- Reparasjon og nødvendige justeringer av vinduer ventiler og dører
- Fjerning av gamle skap, maling av lager og oppgradering til soveromsstandard
- Montering av ekstra køyesenger for økt besøkskapasitet
- Bygget integrert skohylle i inngang for bedret tilgang til toalett for besøkende, et enkelt men allikevel meget virkningsfullt tiltak
- Innkjøp av ny vedovn
- Etterisolering av tak over spesielt utsatte rom
- Fjerning av skadedyr (stokkmaur og mus)
- Diverse utbedringer i undervisnings- og utstillingsrom
- Kalibrering, justering og optimalisering av samtlige speil og optiske instrumenter i det store solteleskopet (Soltårnet). Full gjennomgang av finelektronikk og feilsøk for kartlegging av utbedringsbehov ved fremtidig restaureringsarbeid. Utskiftning av enkelte komponenter og demontering av speil til vedlikehold (vedlikeholdsarbeidet på speilene ble gjort eksternt og er finansiert av Norsk Romsenter, kr.30.000). Arbeidet gjort i soltårnet ble veiledet av tidl. forskere ved Solobservatoriet Bo Andersen og Torben Leifsen.
- Vedlikehold og stell av lavvu som er hyppig brukt med besøkende skoleklasser

Tiltak (eksterne leverandører):

- Oppgradering av elektrisk anlegg
- Justering av drivverk/vaier til avtagbartak på kikkerthuset
- Oppgradering og stell med brannvarslingsanlegg
- Installasjon av ny oppvaskmaskiner
- Vedlikehold/stell med septikanlegg

8. Markedsføring

Ressurser knyttet til budsjettposter:

- c) Markedsføring inkl materiell

Tiltak

- Utviklet markedsføringsplan og -strategi for 2017 og 2018
- Gjennomført digital markedsføring via sosiale medier
- Laget innhold til brosjyrer inkl. trykking av div. brosjyrer og materiell
- Oppsøkt samarbeidspartnere innen reise- og næringsliv og inngått avtaler om samarbeid
- Deltakelse på Birkelandsjubileet, FTW Workshop Valdres, radioreportasjer,
- Bidratt til planleggingen av NRK Sommertoget, hvor Solobservatoriet er bidragsyter når sommertoget kommer til Gran 25.juli
- Deltatt på messer og workshops for reiseliv, hvor vi har gjort meget verdifulle erfaringer om hvordan Solobservatoriet kan bli en reiselivsdestinasjon. Flere av de erfaringene vi gjorde i denne sammenheng la føringer for hvilke tiltak med hus, anlegg og infrastruktur som kulle prioriteres i verdiskapningsprosjektet
- Etablert et nytt segment av kunder som benytter seg av Solobservatoriet

- Deltatt på messe for skoleverket hvor vi har styrket vår posisjon som et tilbud til skoler
- Ervervet plakater og annet nyttig markedsføringsmaterieil

9. Evaluering og rapportering

Ressurser knyttet til budsjettposter:

- b) Prosjektadministrasjon

Tiltak

- Arbeid med rapportering, oppfølging, regnskap overfor regnskapskontor, fylkeskommunen og kommunen for verdiskapningsprosjektet

Harestua 23. februar 2018

Vegard Lundby Rekaa

Daglig leder, Solobservatoriet

Epost: vegard@solobservatoriet.no Tlf.: 61323031

HADELAND

Arkivsak-dok. 11/02958-177
Saksbehandler Sigmund Hagen

Saksgang
Regionrådet

Møtedato

Tildeling av midler til utvikling av Solobservatoriet på Harestua - 2017.

Innstilling:

I henhold til Regional handlingsplan for Hadeland 2017 bevilges 200 000,- til prosjekt for utvikling av Solobservatoriet på Harestua.

Midlene må disponeres i tråd med føringer fra Lunner kommune og Oppland fylkeskommune.

Midlene tas fra partnerskapsavtale med Oppland Fylkeskommune og må brukes i tråd med de forutsetninger denne avtalen inneholder.

Saksdokumenter

Søknad fra Tycho Brahe Instituttet
Forprosjekt, Planetene lander
Skisse for utbyggingsplaner

Vedlagt

Ja
Ja
Ja

Saksopplysninger:

Tycho Brahe instituttets ønsker å gjennomføre et forprosjekt som skal analysere og svare på de viktigste spørsmål som må være på plass før et hovedprosjekt kan starte opp. De viktigste avklaringene og oppgavene som skal gjøres i forprosjektet er knyttet til:

- Konseptutvikling
- Markedsanalyse og inntektsvurdering
- Prosjektfinansiering/økonomi
- Forprosjektering fram til rammetillatelse (Snøhetta)

Gran
kommune

Jevnaker
kommune

Lunner
kommune

Oppland
Fylkeskommune

Solobservatoriet på Harestua ligger 588 m.o.h. og er Norges største astronomiske anlegg. Stedet tilbyr kurs og himmelske opplevelser til folk i alle aldre, spesielt skoleklasser. Solobservatoriet har en rekke kikkerter, et stort solteleskop og tilbyr noen av de flotteste forholdene for himmelstudier i Osloområdet. Solobservatoriet byr både på himmelske opplevelser og kosmisk påfyll.

Solobservatoriet på Harestua ble åpnet i 1954 og ble frem til 1986 brukt til forskning på solen. Observatoriet er det eneste større vitenskapelige observatorium i Norge og det var utstyrt med et meget stort solteleskop i et 20 meter høyt tårn (12 meter over og 8 meter under bakken). Fra 1987 har Solobservatoriet vært et kurs- opplysningscenter i astronomi for skoleverket spesielt og publikum generelt. Det var drevet av Universitetet i Oslo. fram til 1.9.2008. I dag drives stedet av Tycho Brahe Instituttet, som er et allmennyttig aksjeselskap.

Instituttet søker om startfinansiering på kroner 200.000,- til prosjektledelse og prosjektarbeid. Vedlagt følger skisse til mandat for forprosjekt og utkast til brosjyre som beskriver prosjektet og konseptet. Prosjektet har også fått tilsagn om et tilskudd på kr. 50.000 av Lunner kommune og det er avsatt inntil 500.000,- over statsbudsjettet som er øremerket prosjektet dersom man reiser tilsvarende kapital lokalt/regionalt.

Bakgrunn

Solobservatoriet på Harestua er drevet av Tycho Brahe Instituttet AS startet i 2008. deres visjon er å bli et internasjonalt kjent opplevelses- og formidlingscenter innen astronomi og naturforståelse. De ønsker å videreutvikle seg som et stede for undring og læring.

Instituttet har fått godkjent reguleringsplan for utbygging av solobservatoriet. Store deler av eksisterende bygningsmasse er nylig fredet. Samtidig har Snøhetta AS har gjort en forstudie som viser mange spennende utviklingsmuligheter som ikke bare vil kunne ha positive effekter for hadelandsregionen men også nasjonal og internasjonal betydning. Dette er et svært omfattende prosjekt som krever omfattende utredninger før beslutning om utbygging kan fattes. Hovedhensikten med dette forprosjektet er å avklare de viktigste forhold slik at det kan tas en beslutning om utbyggingen skal gjennomføres eller ikke. Marked og økonomi er to hovedområder som må avklares.

Sentret har definert ulike målgrupper:

- 1) Skoleverket, universitet og høyskoler
- 2) Kunnskapsbasert reiseliv
- 3) Næringsliv

Gjennom hovedprosjektet ønsker de at instituttet på sikt vil bidra til å fremme naturforståelse som skal gjøre besøkende i stand til å gjøre gode valg for jorda, samfunnet og sin egen hverdag.

ORGANISERING AV FORPROSJEKT

Prosjekteier Tycho Brahe Instituttet AS

Prosjektansvarlig:

Turid Næs

Prosjektleder:

Kari Isingrud, Key Consulting AS

Prosjektgruppe:

Turid Næss

Kristin Hille Valla

Snøhetta

Ole Dæhlen

Styringsgruppe: Turid Næss, Tycho Brahe Instituttet AS

Harald Tyrdal

Johnny Gangsø, Lunner allmenning

Kristin Hille Valla

Vurdering:

Solobservatoriet på Harestua har vært en viktig institusjon nasjonalt og internasjonalt siden 1954. Senteret har også hatt en viktig posisjon som lokalt lærings-, besøks og opplevelsessenter. Utviklingsplanene til senteret passer fint inn i regionens profil og ønske om å utvikle seg om en bærekraftigkompetanse region. Daglig leder vurderer utviklingsplanene som noe som kan bidra til positiv utvikling for hele regionen.

Det er samtidig viktig å understreke behovet for at de offentlige aktørene må bruke tid på å avklare sin felles deltagelse i prosessen videre. Lunner kommune og Oppland fylkeskommune har kommet med innspill på at de ønsker en bedre koordinert prosess.

Samtidig er det viktig at man rydder i organiseringen og er nøye på hvilke roller konsulenter har i prosjektet. Daglig leder, OFK og Lunner kommune er derfor enige om behovet for å bruke tid administrativt i oppstarten av 2017, for å avklare hvordan man på best mulig måte kan delta i prosessen videre.

HADELAND

Mottaker
Stiftelsen Randsfjordfestivalen

Ole Henrik Pedersen

Vår ref.
17/00482-22
vbdy

Arkiv
026

Deres ref.

Vår dato
01.06.2018

Overføring av midler til stedsutvikling Jevnaker

Regionrådet for Hadeland behandlet i sak 8/18 16.mars 2018 tildeling av midler til stedsutvikling i de tre Hadelandskommunene.

Regionrådets vedtak: «I henhold til regional handlingsplan 2018 bevilger Regionrådet for Hadeland inntil 600 000,- til stedsutviklingsprosjekter på Hadeland. Midlene tas fra partnerskapsavtale med Oppland Fylkeskommune og må brukes i tråd med de forutsetninger denne avtalen inneholder.»

Etter avtale med Stiftelsen Randsfjordfestivalen blir de samarbeidsaktør med regionrådet for god stedsutvikling i Jevnaker sentrum, og de får derfor tildelt 200 000,- til dette formålet.

200 000,- overføres Stiftelsen Randsfjordfestivalens kontonummer **2280 43 04774**. Midlene overføres fra ansvar 6311 Partnerskapsmidler, prosjekt 275 stedsutvikling, art 1470.

Med vennlig hilsen
Regionrådet for Hadeland

Vibeke Buraas Dyrnes
Rådgiver
Saksbehandlers telefon: 61 33 85 32

Dokumentet er godkjent elektronisk og har derfor ingen håndskrevne signaturer.

Fra: Vibeke Buraas Dyrnes
Sendt: 31. mai 2018 11:19
Til: 'olehenrik@randsfjordfestivalen.no'
Kopi: Sigmund Hagen
Emne: Vedtak om bruk av midler til stedsutvikling i Jevnaker sentrum

I regionrådet for Hadeland 16.mars ble det gjort følgende vedtak om stedsutvikling i Hadelandskommunene: "I henhold til regional handlingsplan 2018 bevilger Regionrådet for Hadeland inntil 600 000,- til stedsutviklingsprosjekter på Hadeland. Midlene tas fra partnerskapsavtale med Oppland Fylkeskommune og må brukes i tråd med de forutsetninger denne avtalen inneholder."

Det var et ønske om å finne passende samarbeidspartner for stedsutvikling i Jevnaker og rundt Nesbakken. Som avtalt på mail og telefon mener vi Randsfjordfestivalen er en aktør som kan jobbe langsiktig med god stedsutvikling i årene fremover, og en passende samarbeidspartner.

Vi overfører derfor 200 000,- til stedsutvikling i Jevnaker sentrum til Stiftelsen Randsfjordfestivalen.

Med vennlig hilsen

Vibeke Buraas Dyrnes
*Prosjektleder
Regionrådet for Hadeland*

*Mobil: 93 44 73 76
E-post: vibeke.buraas.dyrnes@gran.kommune.no
Hjemmeside: <http://www.regionhadeland.no>*

-----Opprinnelig melding-----

Fra: olehenrik@randsfjordfestivalen.no [<mailto:olehenrik@randsfjordfestivalen.no>]
Sendt: 1. mai 2018 23:54
Til: Vibeke Buraas Dyrnes
Kopi: espen@randsfjordfestivalen.no
Emne: Konkret prosjekt med store ringvirkninger for stedsutviklingen på Nesbakken

Hei, Vibeke!

Som kjent ville ikke Sigmund at vi konkret skulle søke om midler til badeparken. Sender likevel over alle dokumenter vi brukte til kommunen med tanke på etablererfondet vi søkte på. Dette er samme søknad som er blitt brukt til Sparebankstiftelsene vi har fått midler av. Prosjektbeskrivelsen er laget for RNF, men denne er nesten lik alle steder vi har søkt. Her har dere i alle fall en konkret beskrivelse med tall for vår stiftelse og for prosjektet.

Sparebank 1 sin næringsstiftelse så dette som ett ekstremt bra prosjekt for utviklingen av næringslivet på Nesbakken, og hadde dette som argument da de ga midler. Badeparken direkte ville ikke gjøre noe med dette, men alle menneskene som vil besøke den kom til å gjøre noe for sentrum. Dette til informasjon.

Da tar vi kvelden. Masse info, men vi kan summere opp på telefon.

mvh
Ole Henrik